

ZAZAKÎ DE ROMANO VERÊN: DÊRSİM'RA VE DARE ESTENE SEYİT RIZA¹

Nevzat ANUK - Yusuf AYDOĞDU

Nevzat ANUK, Doktora Öğrencisi
Bingöl Üniversitesi,
Yaşayan Diller Enstitüsü,
Zaza Dili ve Edebiyatı Bölümü,
e-mail: n.anuk@alparslan.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-1712-5083

Yusuf AYDOĞDU, Dr. Öğr. Üyesi,
Bingöl Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi,
e-mail: yaydogdu@bingol.edu.tr,
ORCID:0000-0003-1013-5278.

Article Type/Makale Türü:

Research Article/Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 17.09.2021

Accepted / Makale Kabul Tarihi: 21.03.2022

Published / Makale Yayın Tarihi: 31.03.2022

Doi: 10.35859/jms.2022.996892

Reviewing and Plagiarism:

This article has been reviewed by at least two
anonym reviewers and scanned by *intihal.net*
plagiarism website.

Citation/Atrf:

Anuk, N. ve Aydoğdu, Y. (2022). Zazakî de
Romano Verên: Dêrsim'ra ve Dare Estene Seyit
Rıza, *The Journal of Mesopotamian Studies*, 7
(1), 129-151,
DOI: 10.35859/jms.2022.996892

KILMVATE

Na xebate, do sebebânê ereymendişê romanê Zazakî ser o munaqeşe biko û nê sebaran bido verê çiman. Hetê ereymendişê romanê Zazakî de sebebânê polîtîk ser o yew panaromaya kronolojîk do bêro dayene û wertevêjyayîşê romanê Zazakî de rolê dîasporayî ser o do bêro vindertene. Mîyanê xebatanê edebîyan yê Zazakî de hetê tarixê edebîyatê Zazakî ra hetanî ewro “Kilama Pepûgî” sey romanê tewr verênî amêya qebulkerdene. Armançê na xebate no yo ke; tarixê edebîyatê Zazakî de zanayîşê romanê verênî ser o de yew îddîaya newe do bierzto werte. Îddîaya na xebate na ya ke; “Kilama Pepûgî” ya ver, kitabo ke 1996 de bi nameyê “Dêrsim’ra ve Dare Estene Seyit Rıza” çap biyo, gere meseleyê verênîye de bêro analizkerdene û yew munaqeşeya newe bêro akerdene. Na xebate de eserê “Dêrsim’ra ve Dare Estene Seyit Rızayî” bi metotanê analizê romanî do bêro analizkerdene. Analîzê eserî ra dima, qîsmê netîceyî zanayîşê neweyî ke kewtê dest do bêrê îfadekerdene.

Çekuyê Mifteyî: Romanê Zazakî, Edebîyato Modern yê Zaza, Dêrsim’ra ve Dare Estene Seyit Rıza, Kilama Pepûgî, Mehmet Gülmez.

1 Bu makale Nevzat Anuk'un "*Hetê Awanî û Tematîkî Ra Romannuştişê Zazakî/Yapısal ve Tematik Açından Zaza Romanlığı*" Başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Zazaca İlk Roman: Dêrsim'ra ve Dare Estene Seyit Rıza

ÖZ

Bu çalışmada Zazaca romanın ortaya çıkışının gecikmesinin ve bu gecikmenin sebepleri üzerine değerlendirilmelere yer verilmiştir. Çalışmada Zaza romancılığının ortaya çıkışındaki gecikmenin politik sebepleri üzerine kronolojik panoroma çizip, Zazaca romanın ortaya çıkmasında diasporanın etkileri üzerinde duracaktır. Bugüne kadar Zazaca edebiyat çalışmalarında edebiyat tarihi açısından ilk roman 2000 yılında yayımlanan “Kilama Pepûgî” olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmanın amacı Zaza edebiyat tarihinde ilk roman tartışmalarında yeni bir iddia ileri sürmektir. Bu çalışmanın iddiası; Zazaca edebiyat tarihinde “Kilama Pepûgî” den önce, 1996’da yayımlanan “Dêrsim’ra ve Dare Estene Seyit Rıza” adlı eserin, Zazaca ilk roman tartışmaları kapsamında analiz etmek ve yeni bir tartışmaya kapı aralamaktır. “Dêrsim’ra ve Dare Estene Seyit Rıza” adlı eser, roman analiz metodlarıyla analiz edilecektir. Eserin analizinden sonra, elde edilen bilgiler sonuç kısmında ifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Zazaca Roman, Modern Zaza Edebiyatı, Dêrsim’ra ve Dare Estene Seyit Rıza, Kilama Pepûgî, Mehmet Gülmez.

First Novel in Zazakî: Dêrsim'ra ve Dare Estene Seyit Rıza

ABSTRACT

This study includes evaluations on the delay of the emergence of the Zazaki novel and the reasons for this delay. It will draw a chronological panorama on the political reasons for the delay in the emergence of the Zaza novel, and will focus on the effects of the diaspora on the emergence of the Zaza novel. Until today, “Kilama Pepûgî” is accepted as the first novel published in 2000 in terms of literary history in Zazaki literature studies. The objective of this study is to put forward a new claim in the first novel discussions in the history of Zaza literature. “Kilama Pepûgî”, which was published in 2000 as the first Zazaki novel, was accepted until today. The claim of this study; in the history of Zazaki literature, “Dêrsim’ra ve Dare Estene Seyit Rıza”, published in 1996 before “Kilama Pepûgî”, should be analyzed within the scope of Zazaki first novel discussions and a new discussion should be initiated. In this study, the work named “Dêrsim’ra ve Dare Estene Seyit Rıza” will be analyzed with novel analysis methods. After the analysis of the work, the information obtained will be expressed in the conclusion part.

Keywords: Zazakî Novel, Zazakî Modern Literature, Dêrsim’ra ve Dare Estene Seyit Rıza, Kilama Pepûgî, Mehmet Gülmez.

EXTENDED SUMMARY

The novel genre is considered one of the most popular genres of modern literature in almost all world languages since its emergence. In addition to being popular, it can be alleged that it is also considered as the criterion of the modern literary existence of a language. The emergence of the novel and its various powerful effects for many communities has been noticed throughout history, and it can be said that there is a significant international literature in the field of novel. It is a known fact that the

novel has been a useful tool for communities throughout history, having a powerful effect in many areas from nation-identity construction to proof of the existence of a national language, from creating a memory to spreading any movement to large masses. The importance of the novel in modern Zazaki literature is undeniable because it is one of the most important literary genres, on which many discussions have been made since its emergence in the world. Before the initiation of the discussions on the Zaza novel, before the structural analysis of the work named “Dêrsim’ra ve Dare Estene Seyit Rıza”, which we will claim as the first example of the novel genre in Zaza since it is the subject of this study, it should be noted that the emergence of the novel genre - in fact, the entire Zaza literature- in Zaza literature was delayed. There was a discussion about the reasons. As a result of these discussions, the main reasons for the delay are; from the point of view of Zaza language - or all other Kurdish dialects - the fact that the Zazas are mainly located only within the borders of Turkey, social and economic disadvantages, prose factors such as lack of heritage, almost no literacy rate were determined. Depending on all these factors and at the same time, with the changing of the political conditions in the nineties, it was in the 90s that Zazaki printed works appeared in more serious numbers.

In the next phase of the study, a short theoretical discussion about the novel genre was carried out. In the light of the debates on the novel in the world, a brief framework has been drawn over a few basic approaches such as when the novel emerged, what it is/is not, what features it contains.

Then, the main subject, which is the focus of the study, was dealt with. Until now, it has been accepted that the first Zazaki novel example is “Kilama Pepûgi” written by Deniz Gündüz in 2000. The claim of this study is that the work named “Dêrsim’ra ve Dare Estene Seyit Rıza”, written by Mehmet Gülmez in 1996, should be accepted as the first Zazaki novel. For this purpose, a summary of the work titled “Dêrsim’ra ve Dare Estene Seyit Rıza” was given and, “Plot”, “Personal Staff”, “Place”, “Time”, “Point of View and Narrator”, “Language and Style”, “Narration respectively and the novel has been subjected to analysis techniques with titles such as “Showing Techniques “. Each title is also detailed in itself with a multi-subtitle. As a result of these analyzes, the work titled “Dêrsim’ra ve Dare Estene Seyit Rıza” depicts the 1938 Dersim events around/under the leadership of Seyit Rıza, the last few months of the conflict between the state and the people of Dersim - the process until Seyit Rıza’s capture and execution by the state forces - in a literary fiction inspired by real events. The work written by Mehmet Gülmez in Diaspora and it can be evaluated both in the field of historical novel and political novel in terms of novel genre. As understood from the author’s introduction, the work was written in Zazaki with a decolonial motivation. It has been noted that the fictional process of the work, which can also be evaluated in the field of minor literature, is carried out with a strong novel fiction within a literary integrity, again with a certain perspective and dramatic action around the central subject/person. It has been observed that a prominent protagonist, as well as strong and rich norms, cards and backdrop characters, is realistically created. In terms of the plot, it has been observed that there is a chain of events that develop around the central person and are connected to the central event with the chain of events. As a result of the analysis of the work in these basic areas, it was concluded that it can be considered as the first Zazaki work written in the genre of novel. With its sequel, in terms of modern literary history, the appearance of the first Zazaki novel will be traced back to 1996.

Destpêk

Zazakî, wareyê edebîyatê modernî de hetê kulîyatê nuşteki ra zaf teze ya. Tewirê romanî, mîyanê literaturê globalî de mîyanê edebîyatê modernî de xo rê ca vînenê. Tewirê romanî, Zazakî de sey tewiranê edebîyatê modernî yê bînan erey vêjîyeno werte. Na xebate romanê verênî yê Zazakî ser o munaqeseyê vurnayîşê tarixê edebîyatê Zazakî kena a. No semed ra rewşê Zazayan ser o çend qalî gere bêrê kerdene. Zazayî teyna -bê înan ke goç kerdo welatanê bînan- mîyanê sînoranê Tirkîya de ciwîyenê coka awanbîyayîşê Komara Tirkîya ra nate gere analîzo kilmek ke derheqê bîngêhê/bekraundê rewşê Zazayan û dewleta Tirkîya de bêro kerdene. Çimkî wertevêjîyayîşê/awanbîyayîşê literaturê şaranê bêdewletan zafane/exleb gîredayeyê polîtîkayanê dewleta serdest o. Zazayî hetê herema terîtoriyal yê ciwîyayîşî ra teyna -bê înan ke goç kerdo welatanê bînan- mîyanê sînoranê Tirkîya de cayî yê (Çağlayan, 2016:51). Êşkîyeno bêro vatiş ke hetê awankerdişê literaturî ra, nuşttoxê Zazakî mecbur mendê ke goreyê şertanê polîtîkî yê Tirkîya hereket bikerê. Goreyê vurîyayîşê nê şertan roja awanbîyayîşê Komara Tirkîya ra nate, hetanî serranê 90'an Zazakî de yew kulîyato edebî nêameyo meydan (Aydoğdu, 2019:109). Hetanî 90'an teyamûlê dewlete no yo ke hêz û programê xo seba asîmîlekerdiş û Tirkkerdişê Kurdan² ser o ramnayo. Zêdebîyayîşê çapê kitabana yo tewr asaye yê Kurdî/Zazakî, wextê Turgut Ozalî de bi betalkerdişê qanuna ke bi humara 2932 (Malmîsanîj, 2016:16-17) ya ameyo meydan. Na qanune badê Derba Leşkerî yê 12 Êlûle erzîyaya merîyet û çapkerdişê kîtabanê Kurdî û qalkerdişê Kurdî qedexê kerda. Badê betalkerdişê na qanune Tirkîya de hûmarê kitabana û ê çîyê bînî matbû yê Kurdan zêdîyenê.

Weşanê matbû yê Zazakî de yew proseso dilengez ra êşkîyeno bêro behskerdene. Proseso verên, mîyanê sînoranê Tirkîya de gîredayeyê polîtîkayanê dewlete de weşanê Zazakî, proseso diyin zî teverê Tirkîya de dîaspora de halê weşananê Zazakî yo. Tirkîya de 90'an ra pey yew rehetîya nîsbî yena meydan seba Qanûnanê Entegrasyonê Yewîya Ewropayî qebulkerdişê Krîteranê Kophenangî, Tirkîya de cehdê demokratîkbîyîşî ra dima Kurdan rê yew azadîya nîsbî yena meydan. Coka dorê serranê 2000'î û cuwapê weşanê Zazakî zî binê benê zêde (Aydoğdu, 2019:109-110). Heto bîn ra 12 Êlûle ra dima zaf merdimî goç kenê/sûrgûn benê şîne Ewropa yan zî welatanê bînan. Şîyayîşê nê merdiman ra pey, bi merkezîyetê Ewropa, nuşttoxê dîasporayî dest bi nuştîşî kenê. (r.109-110) Yewna faktoro mûhîm o bîn yê destpêkê zêdebîyayîşê weşananê matbûu yê Zazakî zî no yo; ê nuşttoxî ke dîaspora da yê -dîaspora ke sey "krêşê neteweperwerî" (Ahmedzade, 2004:196) yena îfadekerdiş- bi destê înan 90'an de kulîyatê Zazakî zêdeyeno. "Aversîyayîşê romanê Kurdî de dîasporayê Kurd yew firsendo zerên o. Bi taybetî Kurdê Tirkîya rê îmkanê dîasporayê Kurd mebdene qet romanê Kurd zî nêbînî" (r.214). Axir esero ke merkezê na xebate de yo dîaspora de nusîyayo. Tirkîya de hetanî çaryeka peyên yê seserra 20'ine hema hema êşkîyeno bêro vatiş ke kulîyatê literaturê Kurd çîn o. Sebebê ney zî ê polîtîkayê ke Tirkîya seba Kurdan ramitê yê. Kesî ke seba nuştîşê eseranê Zazakî cehd kenê, hetê dewlete ra paştdayîş ra zîyade dewş û zordarî vînenê. No semed ra kesî ke Zazakî de nîsenê kême ê (Akman, 2019:179).

Kurmancî û Soranî teyna mîyanê sînoranê yew dewlete de qalî nêbena (Pariltî û Galip, 2010:13). Coka dem bi dem no sey avantajî bo zî hetê awankerdişê literaturî ra seba Zazakî wina yew wazîyet çîn o. Çünke Zazayî teyna mîyanê sînoranê Tirkîya de cayî yê. Hetanî 90'an, Tirkîya de înkarkerdişê nasnameyê Kurd, kêmiya edebîyatê nuşteki yê Kurd ardo meydan (Ahmedzade, 2004:161). Bê

2 Seba zanayîşanê hîna zêde biewnîn: (Anuk, 2015).

nayê, Kurdî ke mîyanê welatanê cîya-cîyayan de ciwîyenê xebera xo zî nuşteyanê yewbînan ra nêbiya (r.160). Meseleya bîne zî cîyayîyê elifbeyanê Kurdan zî hetê têkilîyê wareyanê nuştekiyan de înan rê bena sey yew barîyerî (r.213). Hetê romanî ra bêro ewnîyayîş, “Bê şertanê sosyal, ekonomîk û siyasî, bîlhassa hetê mîrasê duznîştîyî/nesîrî ra kêmiya yew kulturo nuşteki yo dewlemendî, musade nêda ke hetanî sereyê serranê 1960’an romanê Kurd vêjîyo werte” (r.214). Eke hetê wertevêjîyayîşê romanê Zazakî ra zî bêro ewnîyayîş, wertevêjîyayîşê romanê Zazakî raseno serra 1996’î. Ê faktori ke seba pêro Kurdan werte de yê bê înan bi taybetî seba Zazayan tayna faktori est ê: Zazayî hetê nufusî ra kêmiya û teyna mîyanê sînoranê yew dewlete de yê, sewbîna zî bi mîyanê Zazayan de ê ke eşkenê Zazakî de biwanî û binusî zaf tay ê û yew zî kulturo nuşteki û mîrasê nuşteyanê nesîrî çin o. Coka romannuştiş mîyanê şarê Zazayan de zaf erey kewto.

1. Roman Çi Yo?

Roman, hetanî ewro bi zaf hetanê ey zaf cîya-cîya cigêrayîşî ser o virazîyêyî. Roman nê çend serranê peyênan de camîyaya mîyannetewî de popularîyê xo her tim paweno û zêde keno. Zaf eleqa vînenê, yeno xeberîyayene, aktualîyê xo dewamneno û no zî romanî erzeno mîrkezê muneqaşeyan. No halo bi hereket yew dînamîzm dano romanî. Roman roja verêne ra hetanî ewro mîyanê na çarçovaye de, hem hetê awanî ra û hem zî hetê tedeyî ra mîyanê prosesê vurîyayîşî de yo. Hawthorn gama ke romanî terîf keno wina vano: “Yew hikaye ya ke dergîya xo dîyar a û bi vatişê nesîrî yo fiktîf ke zereyê xo de mîyanê yew nîzamê babetî de bîyayene û karakterî ke vîyartox de yan zî wextê nikayînî de temsîlkarê ciwîyayîşê rojaneyî yê ana verê çîman a” (Hawthorn, 2014:15). Zano ke no terîf bes nîyo û îlawe keno “(nika/nê rojan de yew yan zî yew ra zafêr cîldan dekeno, hend derg)” (2014:15). Antakyalıoğlu, potporîyê yew çend terîfan pîya dana “Goreyê Hegelî roman, “epîkê burjuva” yo. Goreyê Henry Jamesî roman, yew keyeyê fiksiyonî yo ke bi mîlyonan pencereyê xo est ê û nê pencereyî seba goreyê wazen û hewceyîyê kesî perspektîfan temîn bikero hîna zî eşkiyenê berê zêdekerdene. Seba Stendhalî roman yew neynik o ke sereyê rayîrî ra hetanî peynîyê rayîrî yeno kirişnayene” (Antakyalıoğlu, 2016:24). Kokê romanî raseno sey tewiranê cerebnayîş, romans, tarix, biyografî, komedî, drama, epîk û sewbîna tewiran. Hetê şiklî ra roman, elastîk û nakokî yo (r.24). Zaten goreyê Wattî zî roman yew tewiro edebî yo ke gêreno terîfê xo (r.59).

Yeno fikirayîş ke, seba ke yew metn sey romanî bihesebîyo, gere roman mîyanê yew rewşa dîyar de ca bido alizîyayanê reftarîyan û gere yew babeta mûhîm ser o nat ra wet/ser ra cêr analiz bikero. Nayê ra fiksiyonê nesîr ke 20-30 rîpel ê yan zî hîna tay ê înan ra hikayeya kilme; eserî ke 40-50 rîpel ê û mîyanê sînoranê “hikayeya kilmê” û “romanî” de gêrenê ra zî sey “novella” name beno (Hawthorn, 2014:27). Goreyê Hawthornî zî, romanî ke qasê 40-50 rîpelî ra hetanî 100 rîpelî “novella” yê. Yeno fehmkerdîş ke roman zî gere 100 rîpelî ra zêde bo û hûmarê çekuyan zî gere 50 henzar (r.94) ra zêde bo. Forster zî hetê hûmarê çekuyan ra sînorê 50 henzarî ifade keno. Ey gore pêroyê vatişê nesîrî ke hetê hûmarê çekuyan ra 50 henzar vîyerenê roman ê (Forster, 1985:42). Bê înan taynê fikrê umumî est ê ke sey: “Roman vatişo nuşteki û çapkerde yo. Roman însanî û bi ciwîyayîşî ra mucadeleyê însanî ifade keno. Roman fiktîf o û temsîlî yo” (Parla, 2018:25). Nimûneyê verên yê romanî ser o yew konsensus virazîyayo, “Nuqtaya ke herkes ser o pêkeno, tewirê romanî de nimûneyo sereke *Don Quijote* yo, qelbê teorîyanê vatişî de ca geno” (r.18). Stevick zî: “İspanya de, Cervantes sey awankarê romanê

İspanyolî nêyero vînayene zî, seba ke sey romanî bêro hesabkerdene *Don Qoixote* (Don Kişot) (1605-1615) de her sebep mewcûd o" (Stevick, 2017:8). Wina ke kitabê Cervastesî "Don Qoixote" nimûneyo verên yê romanî yo.

2. Romano Verên Yê Zazakî

Hetê tarixê edebîyatê Zazakî de teyamulo umumî no yo ke; romano verên³ romanê "Kilama Pepûgî" (Gündüz, 2000) yo. No roman hetê Deniz Gündüzi ra nusîyayo û 2000 de ameyo çapkerdene. Na xebate îddîaya newe erzena werte û na îddîayê xo zî sey yew fehmo wişk yê yewincîtî nî, seba akerdîşê munaqêşeyêka newe erzîyena werte. Yeno zanayîş ke fikrê yewincîtî/verêncîtî miyanê xo de yew potansîyelo talukeyên zî est o. Xebatanê tarixê edebîyatan de yan zî xebatanê bîbliyografikan de her tim îhtîmalê neweyî est ê, beno ke siba yewna îddîa yan zî îhtîmal bivêjîyo meydan. Naye ra na xebate bi zanayîşê nê îhtîmalî ameya hadrekerdene. Hetê kronolojîkî ra tarixê edebîyatê Zazakî de romano verên, goryeyê nefîceyanê na xebate -o ke hetanî ewro kewto dest- romanê Mehmet Gülmezî yo. No roman 1996 de bi nameyê "Dêrsim'ra ve Dare Estene Seyit Rıza" (Gülmez, 1996) ameyo çapkerdene. Na îddîa, bi na xebate, hetê awanî ra bi analîzê metnê "Dêrsim'ra ve Dare Estene Seyit Rıza" ra bingehê xo do bigiro.⁴

No romanê Mehmet Gülmezî, metnêko 191 rîpelî yo û "krêşê netewperwerî" de yanî dîaspora de ameyo nuştene. Gülmez, surgunê xo ra wina behs keno: "Serra 1993 yine asma desû juyede, eve nêwastene welatra remu amune Awrupa. Hetave key tiya manen nêzon na halde bêçare Awurpa'de qıslaciune" (r.1). Nuştux bêzerre remayo bi Ewropa û bêçare yo nêzano hetanî çiwext o ca de maneno. Gülmez, 1987 de Dêrsim de beno endamê ÎHD'yî û dima 1992 de beno serokê ÎHD'yî. Hetê DGM ra çend rey yeno girewtene. Dima çareyê xo remayîşê bi Ewropayî de vînenê û şîno (r.1). No remayîş sey yew portreyê remayoxanê yan zî surgunanê Kurdanê bînan ver bi Ewropayî yan zî welatanê bînan o.

Mehmet Gülmezî sênî û çira no roman nişt? Motîvasyonê xo çi yo? Gülmez, armancê xo û motîvasyonê xo vervateyê romanî de eşkera keno. Goreyê ey derheqê Sêyîd Rizayî de gelek îddîayê xeletî est ê. Dewlete tepîştîşê ey sey "Sêyîd Rıza teslîm bîyo" yan zî "Sêyîd Rıza wexto ke remeno Rusya tepîşyeno" lanse kena. O zî nê îddîayan qebul nêkeno û goreyê zanayîşanê xo û ê merdîman ke 38 dîyo, înan ra raştîya mesela musayo. Goreyê nê zanayîşan zî roman de meseleyan terzê dekolonyal de bi zîwanê xo "Dêrsim'ra ve Dare Estene Seyit Rıza" de nuseno (r.5-6).

Metnê "Dêrsim'ra ve Dare Estene Seyit Rıza"yî zere ra nusîyayo û hetê manayê polîkî ra yew armancê xo est o: "Ma kami me, çi hal der ime? Ma Sêy Rızay, Şahan Axay, Alişêri, Zerifa Xanîme ça eve zonê xo domononê xo rê qesêy nêkeme? Hermeta Dêrsimîza ke eskerê Tırki eve sungi pize

3 Seba nê malumatan û edebîyatê Zazakî de qebulê romano verênî biewnîn nê xebatan ra: (Can, 2018:42), (Varol, 2015:50), (Akman, 2017:2615), (Akman, 2019:181)

4 Gama ke na xebate erşawîyaybî kovare, no derheq de malûmatêko nuşteki mîyanê lîteratûrê Zazakî de çîn bî. Labelê prosesê nîrxkerdîşê hakeman de tezê doktorayî yê İbrahim Dağılma'yî ya ke bi nameyê EDEBİYATO MODERN Ê ZAZAKÎ (DEWIR, TEWIR U MEWZU) no mabên de qedîya. Dağılma seba romanê verên yê Zazakî nê malumatan dano: "Dêrsim'ra ve Dare Estene Seyit Rıza (Mehmet Gülmez-1996): İno eser, tesbitanê ma gore edebîyatê Zazakî dî romano verin o. Eser, fekê şahadan ra nusîyayo. U eser dî xusîyeyî tewirê vîrameyîşî u biyografiki estî; labelê eser hetê piardişî ra roman o. İno roman dî *hediseyi Dêrsim'i*, *'Elewiyan ser nîzdbiyayîşêko negatîf, sarewedartîşê Dêrsimî, qırkerdîş u dari daliqnayîşî doruwerê heyatê Seyid Rıza'yî dî nusîyayî. Bînê tesirê Tırkperestî dî Seyid Rıza çîmanê ideolojiya dugel dî 'Dêrsim dî yo serêko asi yo.' Heto bin ra çîmanê zaf Zazaperestan dî Seyid Rıza, yo rayber o." (Dağılma, 2021:85).*

ra domû veto, zirçayîşê daye, vêyvika ke xo ra zalimû dest nêdo, est o Çemê Muziri qirina daye, şin û şivanû destanê Derê Laçi, Çewrê Kertê Buyêre, kelepçê destê Sêy Uşêni, layê vile Fındıq Axay, şan û şerefê Dêrsimi, kerdena tayê xayinû çinay rê eve zonê xo nêmusneme? Tarixê ma çinay rê eve zonê ma niyo?" (r.7). Destpêkê kitabî de qismê "vatena veri" yew vendo netewperwerîyo eşkera yo. Wendoxê xo rê weez dano ke wa wayîrê nasnameyê xo bivêjî, wa nasnameyê xo bîyarî vîrê xo û vano ke zilmo ke dewlete Dêrsim de kerdo "ez bi zivanê xo" nusena (r.6). "Ziwano heremî wasitayo tewr mûhîm yê xaliqkerdişê/mezdanvetişê vîrê netewî yo" (Jusdanis, 2018:78). Şarê xo dawet keno ke wa şar tarixê xo bi zivanê xo biwano û bimuso. "(...) hema-hema bi şiklêko sîhîrin îlhamgirewtişê îmanê netewî yê nasnameya dekolonîyalbîyaye/bêmetîngerbîyaye, newe ra averşîyayîşê zivanê heremî yo nîm-sîmyayî rê tim îştîraq keno" (Eagelton, Jameson, Said, 1993:76). Reyna armancê ey o yo ke cayî ke Dêrsim de tede qetlîamî bîyê û ê merdimî ke ameyê qetlkerdenê û ê merdimî ke îxanet kerdo şarê xo wazeno ke înan bikero yew vîr/hafîza/memorî. Roman no hete ra, Dêrsim 38 yan zî qirkerdişê Dêrsimî ser o awan beno û no zî do ameyox de mîyanê edebîyatê modernî yê Zazakî de bibo kanon. Axir edebiyat de, kanon zî tarixê miletî zivanê dadî de qeyd keno (Jusdanis, 2018:89).

"Dêrsim'ra ve Dare Estene Seyit Rıza" roman o yan ney? No metn hetê krîteranê romanbîyayîşî ra her şertî ano ca. Rewşa rojane de terîfê romanî bi sînoranê zixman dîyar nîyo, labelê mîyanê nê metnî de aksîyono dramatik, bi hikayekerdîşo edebî; hetê wext, kesen/şexsan, mêkanan/cayan, hûmarê rîpelan, mûndîşê bîyayene, vatox û perspektîfê ewnîyayîşî ra krîteranê tewirê romanî ano ca. Çîyo tewr muhîm bîyayeneyî, bi terzê hikayekerdîşî de û bi zîncîranê helqayanê bîyayene yew bînan ra bi merkezîyetê Sêyîd Rizayî de ameyê gîredayene. Metnê "Dêrsim'ra ve Dare Estene Seyit Rıza" hetê awanî ra bi fiksîyonêkî edebî û bi fiksîyonê hikayekerdene amêyo nuştene, zivanê xo edebî yo. Hetê babete ra zî "Dêrsim'ra ve Dare Estene Seyit Rıza", çend aşmê peyênî yê Sêyîd Rizayî (r.6) wextê serewedartişê/qirkerdişê 38î de hetanî îdamkerdişê ey ser o awan beno. Romanêko û tarixî û polîtîk o. No metn hetê wextê bîyayene ra neynikê şarê xo yo, 38 de rojaneyê (Jusdanis, 2018:86-87) qirkerdişê Dêrsimî yo. No hete ra no esero edebî, sey neynikê "nasnameya kolektîf" xîzmet keno û hikayeyê înan îfade keno. (r.78) "Dêrsim'ra ve Dare Estene Seyit Rıza" yî de nê temayî zaf asaye yê: merg, îxanet, heyfîgîrewtene/qesas, nasnameya netewî, Dêrsim/Kirmanciye û Elewîtî. Seba ke sînorê na xebate seba analîzê temayan teng o teyna nameyê temayan yeno dayene.

3. Hetê Awanî Ra Analîzê Romanî

Romanî, yan zî metnê romanî zaf hetan ra yenê analîzkerdene. Na xebate de romanê "Dêrsim'ra ve Dare Estene Seyit Rıza" yî, hetê nê unsuranê awanîyan ra; "Mûndîşê Bîyayene", "Qadroya Şexsan", "Mêkan/Ca", "Wext", "Perspektîf û Vatox", "Ziwan û Stîl/Ûslûb" û "Teknikê Vatişî" do bêro analîzkerdene. Verê analîza nê unsuran zî kilmvateyê romanî do bêro dayene.

3.1. Kilmvateyê Romanî

Romanê "Dêrsim'ra ve Dare Estene Seyit Rıza" yî de ê meseleyê ke 1937-1938 de Dêrsim de bîyê, verê hetê dewlete ra tepîşyayîşê Sêyîd Rizayî, bîyayeneyê ke hîrê-çar aşmê peyênî de bîyê yenê hikayekerdene. Roman de des û hîrê sernameyî est ê. Meseleyî mîyanê nê sernameyan de ameyê hikayekerdene. Sêyîd Rıza yew karaktero kokim/extîyar o, qumandaro leşkerî yê şarê Dêrsimî yo. O

hem zî hetê dînî ra mîyanê şarê xo de sey serokî yo û Dêrsim de duştê dewlete de mîyanê mucadeleyê çekinî de yo. Hetê dewlete ra zî Sêyîd Riza dişmen o sereke yo û gere bêro berterafkerdene. Roman dewa Sêyîd Rizayî Gogane de destpêkeno. O çax mîyanê înan û dewlete de şer her roj hîna beno pêt û dewam keno. Pêrodayiş gelek cepheyane de dewam keno. Dima Alîşêr, warzayê ey û Zerîfa Xanime bi organîzasyonê Qop û Zeynelî -ke nê merdimê Sêyîd Rizayî ye- yenê kiştene û sareyê înan birîyeno û seba pereyan teslimê leşkeranê dewlete beno. Na bîyayene, têsîrêko zaf giran serê Sêyîd Rizayî de ana meydan. Hem dost û embazê xo vîndî keno hem zî embazê xo yê çekî mireno. Nê mergî zî bi destanê eqrebayanê ey bîyê û yew îxaneta girdî ci rê bîya.

Seba nê mergan û na îxanete, Sêyîd Riza nêtewetîyeno/damîş nêbeno û Gogane ra eşîra ke mîyan de yo goç keno. Gogane ra hetanî Pulê Çeqere ca bi ca bi kilm vinertişan şînê. Sêyîd Riza, Pulê Çeqere de Derê Laçînu de cinîya xo, tut û tornanê xo, hema pêroyê aileyê xo vîndî keno. Hîris tenê eqrebayê ey hetê leşkeranê dewlete ra bi top, tîfing û bombeyan bi şiklo fêci yenê kiştene. Na mesele ra dima o û çend çekdarê ey leşkeranê dewlete de kewenê mîyanê pêrodayîşî, gonî manenê û o ca ra remenê. Cuwapê di embazê Sêyîd Rizayî Dil Axa û Îvrayimê Memedî reyna bi îhbarê birarzayê xo Rayver Qopî hetê leşkeran ra yenê tepeştene. Leşkerî înan dewe ra genê û benê cayêko dûrî de mezelan danê kendene. Zereyê ê mezelan de bi destê leşkeran bi sungukerdiş yenê kiştene.

Têdima aîle û embazanê Sêyîd Rizayî ra merdimî yenê kiştene, no zî psîkolojîyê ey zaf keno xira-bin. Yew halo winayin de Waliyê Erzîngani Fahri Özen nasê ey Cansel Axayî keno elçî û ci rê mektubêkî şaweno. Walî Sêyîd Rizayî dawet keno Erzîngan û soz dano ci ke o do saxsalim agêro Dêrsim. Gama Sêyîd Riza nê dawetî ser o fikiryeno a sira embazê ey Şahan Axa û apê ey hetê Memê Pırçoy û Xidê Lazê Lîlêyî ra erzîyenê damê û yenê kiştene.

Nê meseleyî pêroyî şîyayîşê Sêyîd Rizayî ser o têsîr kenê o qerarê şîyayîşê Erzînganî geno. Sêyîd Riza rayîrê Erzînganî de verê Pirdê Alî Çavuşî de yeno tepeştene û fehm keno kê Waliyê Erzînganî ci rê dam nayo ro. Sêyîd Riza hetê leşkeran ra erzîyeno hepsê Erzînganî. Yew mude cuwapê ey benê Xarpêt û mehkema nîyena ro. Mehkema qerarê îdamê ey û hewt kesanê bînan gena. Îdam beno û me-yitê ey cayê Ünîversîteyê Firatî de yeno vêşnayene.

Mergê Sêyîd Rizayî ra dima tay îddîayî erzîyenê werte ke vanê Sêyîd Rizayî gama ke Şêx Seîdî sarewedarnayo destegirî ci nêdaya. Roman de duştê nê îddîayan de, hadirîyê leşkerî ke Sêyîd Rizayî diyê yenê vatene. Seba destegê Şêx Seîdî sereştîşê leşkeran yeno fendkerdene labelê xebere yena ke Şêx Seîd ancîyayo şîyo Palu û coka hereket îptal beno. Ê îdayî zî yenê betalkerdene. Cuwapê warzayê Sêyîd Rizayî Zeynel, seba ke îxanetê xo poşman beno û reyna duştê leşkeran keweno mîyanê şerî û mireno. Qismo peyên de zî 1933 de hikayeyê kiştîşê lajê Sêyîd Rizayî Bava Îvrayîmî yena îfadekerdene û roman dima qêdîyeno.

3.2. Mûndîşê Bîyayene

Mûndîşê bîyayene, mîyanê metnî de yan zî vatiş de organîzebîyayîşê bîyayeneyan o (MacKay, 2019:312). Reyna mûndîşê bîyayene; yeno manaya îfadeyê pêroyî yê zîncîrê bîyayene ke bi baxê sebeb-netîceyî û bi rêzê anektod/epîzotî ameyê fiktîfîbîyayene (Sayzek, 2015:45). Romanê “Dêrsim’ra

ve Dare Estene Seyit Rıza”yî de mûndîşê bîyayene, wextê bîyayenêyê 1938 Dêrsimî de, Sêyîd Riza merkezê romanî de sey weqaya esasî merkez de yo û seruvenê ey û ê merdimî ke dormaleyê ey de yê tewr û vinertişê înan, ê çî ke ameyê sereyê înan zîncîranê helqayanê bîyayeneyan anê meydan û zereyê yew pêroyî de yenê dayene.

No roman de vatiş/narasyon, dormaleyê Sêyîd Rizayî de; dormaleyê aîle/keye, eqreba, embaz û tayê merdimî ke eşîranê bînan ra yê de, wext de bi agêrayiş û averşiyayiş, bi zaf helqayanê bîyayeneyê xo ser labelê mûndîşê bîyayene de bi yew pêroyî ameyo organîzekerdene. Fiksîyonê nê sernameyan, sey rêzê epîzotan êşkiyenê berê binamekerdene. Pêroyê metnî de mîyanê têkiliyê sebeb û netîceyî de hikayeyî binê çend sernameyan de û ca bi ca mîyanê wextî ke bê kronolojîkî de ameyê organîzekerdene.

Romanê de mûndîşê bîyayenê, hetê Zeynelî -ke keyeyê Sêyîd Rizayî de bîyo pîl- û Qopî ra kiştîşê embazanê Sêyîd Rizayî Alîşêr û Zerîfe Xatune destpêkena û hetê dewlete ra bi kiştîşê Sêyîd Rizayî qêdîyena. No proses de tay bîyayeneyî ke hetê nuştoxî ra muhîm ê dormaleyê na bîyayeneya merkezî de ameyê dayene. Nê helqayê zîncîrî bi nê meseleyan yenê pîyabestene: Sêy Rıza ve Alîşêri ra Zuvini Vênenê, Sêy Rıza Bar Keno, Çimê Sêy Rızay Raya Şahan Axay ser o wo, Esker Dorme ro Sêy Rızay Cêno, Dewlete Sarê Sêy Rızay ra Ranêvêrena, Erzîngan ra Dî Elçi, Şahan Axa, Qop Damîda Newiye Dime ro, Kelîda Sıy Rızay a Bine Rijîna, Dewa Xarptî, Sare Wedardena Şıx Saidî de Dîrsim, Zîynelî Aliyî Topî (Zîynel Top) ve Kistena Bava İvrayimî.

Nê parçeyî ke bi zaf zîncîran bi bîyayeneya merkezî ameyê girêdayene de wext kronolojîk nîyo. Nuştox ca bi ca goreyê hewceyî na bîyaneya merkezî hîra keno. No kontext de qîsmo ke bi sernameyê “Sare Wedardena Şıx Saidî de Dîrsim” (r.157) o de, her çiqas nuştox sereyê romanî de vano no roman prosesê “Verê hetê dewlete ra tepîştîşê Sêyîd Rizayî prosesê hîrê-çar aşmê peyênî” (r.6) do bêro vatiş zî 13 serrî ra ver (1925) agêreno. No êşkiyeno sey dûrîkewtişo/hîrabîyayîşo nisbî bêro nîrxkerdene. Bê na mesele, qîsmê “Kistena Bava İvrayimî” (r.184) de zî nuştox agêreno serra 1933’yî.

Romanê de yew nuqta est a ke sey kêmî êşkiyena bêro vatiş ke sere de nuştox vano roman esasen çend aşmanê peyênan yê Sêyîd Rizayî ser o awan bîyo, labelê fiksîyonê romanî de kiştîşê Sêyîd Rizayî ra dima nê hîrê bîyayeneyî ameyê niştene; “Sare Wedardena Şıx Saidî de Dîrsim”, “Zîynelî Aliyî Topî (Zîynel Top)” û “Kistena Bava İvrayimî” (r.157-193). Hetê teknîkî ra seba ke fiksîyonê romanî seke nameyê xo de zî dîyar o romanê hikayeyê Sêyîd Rizayî yo bi mergê ey biqêdîyêne beno ke hetê estetîkî ra û hetê hîsê rasteqînî ra mûndîşê bîyayene hîna zixm û hîna weş bibêne.

3.3. Qadroyê Şexsan

3.3.1. Şexsê Serekî

Mîyanê roman de şexsê serekî, kesê tewr merkezî yê. Bîyayeneyî dormaleyê ey de yenê meydan. Seba înan nê nameyî zî yenê şuxulnayene: serkarekter, hêzo tematîk yo awankar, seregît, egîto eslî yan zî protagonîst (Şahîn, 2018:27). Roman hetê şexsan/karakteran ra zaf dewlemend o. Seba ke roman dormaleyê yew bîyayene ya cimatkî de ameyo nuştene, xo ra hetê na mesele zafê û nê wirdî hetan mîyan de şexsî normal o ke zaf bê. Labelê hetê rolê şexsê serekî ra roman de Sêyîd Rıza, barîz yew

karakter o û mîyanê şexisanê metnî de merkez de yo, tek o. Bîyayenyî, êşkîyeno bêro vatiş ke dormaleyê ey de qewimîyenê. Karakterê Sêyîd Riza, mîyanê fiksîyonê romanî de di wesfê xo est ê; yew o serokê serewedartişî yo polîtîk o yanî qumandar o, yew zî o seroko dînî û ruhanî yo. Rayber o. Coka o, nê pozîsyananê xo yê serekîyan ra hêz geno û hetê qerargirewtişî ra yan zî hetê hereketkerdişî de fiksîyonê romanî û mûndîşê bîyayene goreyê ey aver şîna, şîklê gena. Sêyîd Riza, mîyanê metnê romanî de hetê perspektîfê leşkerî ra, pêrodaişanê duştê leşkerê dewlete de pozîsyonê xo sewîyayeya serên de qomuta de ya. O mîyanê romanî de awankarê hêzê tematîkî yo. seba ke Sêyîd Riza yew cayo merkezi de yo coka mûndîşê bîyayene, mêkanî, şîklê têkîlîyan û hereketî goreye ey yenê meydan. Mîyanê metnê romanî de sey Sêyîd Rizayî yewna karaktero wina asayî û sereke çin o. Şexso sereke yo tek o yo.

Sêyîd Riza mîyanê metnê romanî de hetê dînî ra serok o û rayver o, heto bîn ra mîyanê eşîra xo de zî pîlê eşîrî yo û şer de zî qumandar o. Nê hîrê hêzî hetê qerargirewtişî de pozîsyonê ey hîna keno zixm. Sêyîd Rizayî rê hurmetê şarê xo zaf a. O tim biaqil û roşnîr hesebîyeno. Mîsal; o, yewî ra seba mişewre fikrê ey perseno. Labelê cewabê persê ey wina yeno dayene: “Rayver, qeso ke aqîlê to ser nêşî, ez çî zonen?” (r.18). Wina ci rê hurmet yeno mojnayene. Roman de Sêyîd Riza seba ke pozîsyonê ey mîyanê şarî de zaf zixm o, hetê dewlete de mîyanê dişmenan ra dişmeno tewr pîl o yo. No semed ra dewlete her tim wazena ke ey bikişo (r.32) yan zî êsîr bigiro. Seba nê pozîsyonê ey o, aileyê ey û embazê ey her tim teqîpê dewlete de yê. Merdimê ey tek bi tek kişyênê dima cayekî de aileyê ey pêroyî yenê qirkerdene teyna yew keynayê ey û di tornê keyna yê ey sax manenê. Ê bînî pêroyî mirene.

Pêroyê romanî de bingeyê esasî yê mucadeleyê Sêyîd Rizayî Dêrsim o. Dêrsim bi seserrano ke azad o labelê dewlete wazena ke Dêrsimî bigiro binê kontrolê xo û Sêyîd Riza zî duştê ney de bi çek mucadele dano. Heto bîn ra, tersê hetê dewlete ra qetilkirdişê Dêrsimîjan û tersê binê linganê dewlete de mendîşê mêkananê dînî yê Elewîtî, Sêyîd Rizayî rê nuqtayê bingeyên yê mucadeleyê xo yê. Nirxê pîrozî û herema Kirmanciye ya ke bi merkezê Dêrsimî ya û tede elewîyî ciwîyenê xêza sor yê Sêyîd Rizayî ya.

Dewlete sareyê Sêyîd Rizayî dima ya (r.42). O û aileyê ey tim wazîyenê ke bikişîyê yan zî bêre esîrkerdene coka Sêyîd Riza zî tim û tim mecbur o ke cayê xo bivurno. No semed ra Sêyîd Riza hetê psikolojî ra zaf xiraxin o û tim xo binê dewsi de hîs keno. Her roj mîyanê eqreba û der û dorê ey ra yew beno mîlîsê dewlete. Nê mîlîsî çiqas zêde benê o zî o qas keweno tengasî û cayê xo vurneno. Karekterê Sêyîd Riza, hetanê mergê xo mecbur o ke seba hewlîya Dêrsimî, aileyê xo, û insanan ke dormaleyê xo de ye bifikirîyo û îna talûke ra bipawo. Seba ê insanî ke bi ey rey de hereket kenê înan rê keweno tîmîyan. No hal zî psikolojîyê ey ser o yew dewse barê giranî ano meydan. Bi taybetî no hete ra badê kiştîşê aileyê xo (r.73) keweno buhraneko giran. Sêyîd Riza hetê fîzîkî ra merdimêko extîyar o. Na extîyarî ra nêşkeno pîta hereket bikero, lez qefelîyeno, gama ke mecbûr bimano pîta hareket bikero ê merdimê zixmî ke verê ey de yê erzenê paştta xo û wina benê cayêko bîn (r.132). Seba extîyarîya ey ci rê “Rayverê kokimî” zî vajîyeno (r.87).

Sêyîd Riza, gelek pêrodaişan ra bi paştgirîya merdimanê xo gonî vêjîyeno qet brîndar nêbeno. Badê vîndkerdişê dost, eqreba û merdimanê xo duştê dewlete de neçar vînenê, dima qenaat ano ke ê merdimî ke dormaleyê ey de merdê ridê ey ra merde. A sira de waliyê Erzinganî Fahrî Ozen, Sêyîd Rizayî rê bi wasitayê Cansel Axayî yew mektub şaweno. Mektubê xo de vano ke ez wazena to û heyetê Mistefa Kemalî bîyarî tîhet û soz dano ci ke o saxsalîm do agêro keyeyê xo (r.114). Sêyîd Riza

na mesela ser o der û dorê xo de qalî keno û fikrê înan geno. Bawerîya kesî bi walîyî ra çîn a labelê na mesela de qerar Sêyîd Rizayî rê verdenê. Sêyîd Riza meseleyê Dêrsimî de xo berpirsîyar vînenê û no û wazeno ke no şîyayîşo xirab bivurno “ez serva xêra Dêrsimi sona Erzinga. Wastena mı a wa ke eve xevera xêre pêyser racêri beri Dêrsim” (r.132) vano û dima qerar geno ke şero Erzingan (r.130). Pirdê Alî Çawîşî de leşkerî ey û di merdimanê ey Rizê Bêrtî û şuwane Sêkîna Wêlîyî tepîşenê. Sêyîd Riza o ca de fehm keno ke kewto dame. Ê wird merdimanê ey serbest verdenê û Sêyîd Rizayî benê erzenê hepsê Erzinganî. Dima ey şawenê Xarpêt. Vêjîyeno mehkema, Sêyîd Riza û hewt kesî cezayê îdamî genê (r.153). Sêyîd Riza darê dardkeneyî de kursîyê xo binê linganê xo ra xo bi xo erzeno. Mîreno û meyîtê ey cayê Ûnîversîteyê Firatî de vêşnenê (r.156).

3.3.2. Karakterê Normî

Mîyanê romanî de karakterê normî kêmiyê şexsê serekeyî tamam kenê (Korkmaz, 2015:237), karakterê dûz zî benê bi buût yan zî xorîn zî benê û ey seba caardişê yew armancî sey aparatî yê (Harvey, 2017:181). Romanê “Dêrsim’ra ve Dare Estene Seyit Rıza”yî de çend kesî taybetîyanê karakterê normî de yê. Nê kesî dost û eqrebayê Sêyîd Rizayî yê. Hela teng de verê ey de yê, pîya hereket kenê, pîya mişewre kenê, fikranê xo vanê. Mîyanê nê karakteran de sere de lajê Sêyîd Rizayî Şix Hese (r.45) û Bakê Alê Qolî (r.19) yenê, nê wirdê hetanî mergê xo Sêyîd Rizayî rey de hereket kenê û têhet de yê. Mistê Alê Qolê û Rizê Bêrtî (r.18) zî hetanî ke Sêyîd Riza tepîşyeno ey de hevaltî yarenî kenê, û tim seba hewlîya û saxîyê ey mucadele kenê. Hema-hema sere ra hetanî peynîyê romanî verê ey de yê pîya kewenê pêrodaişan ta ke Sêyîd Riza tepîşyeno hama cêser kewenê.

Bê nê kesan; her çiqas sereyê romanî de bikişîyê zî Alîşêr û cinîya ey Zerîfa Xatune bi Sêyîd Rizayî de embazê nîzdî yê (r.10). Sêyîd Riza bi mîrgê nê wirdan zaf qeheriyeno. Şahan Axa (r.53) yew karaktero normo asaye yo bîn o. Têkîliya ey û Sêyîd Rizayî zaf pêt a û embazê yewbînan ê. Sêyîd Riza zaf qiymet dano ey û o hevalê dawa yê Sêyîd Rizayî yo. Mergê Şahan Axayî zî zaf têsîrê xo serê Sêyîd Rizayî de bena. Bê înan ê ke norm karakterê labelê mîyanê metnî de zaf rey vîyerenê ney ê: birayê Sêyîd Rizayî Seyid Axa -Babîyê Rayver Qopî yo- Memedaliyê Musiri, Hemê Boxi, Rayverê Qoci, Rîzê Boxi, Memê Bêji, Dıl Axa, Cansalê Bavû, Ali Avaşi, Ceniya Pir Heseni. Nê merdimî şerê 38î de tim desteg danê Sêyîd Rizayî hetê ey genê û pîya mucadele kenê. Seruvenê Sêyîd Rizayî rê û dawayê ye rê eleqayê xo pozîtf ê.

Zeynel Top, birarzayê Sêyîd Rizayî yo. Badê mergê pîyê ey Sêyîd Riza ey keno weye û keno pîl. Sere de karaktero norm o dima Qop bi teklîfê pere û pulî (r.19) ey xapînenê û keno mîlîsê dewlete (r.16). Zeynel meselayê kiştîşê kerwayê xo Alîşêrî, cinîya ey Zerîfe û birarzayê ey de mîyanê organîzasyonî de yo û Qopî rey de hereket keno. Bi no vurîyayîş Zeynel Top zî keweno dilqê karakterê kartî. Dima pêynîyê romanî de zaf poşman beno û reyna duştê leşkerê dewlete de pêrodaiş de yeno kiştene. Bi nê agêrayîşî peynî de reyna beno karakterê normî.

Teslîm sereyê romanî ra taybetîyanê karakterê normî de yo. O zî bi teklîfê Qopî: “Qumendarê ordi soz do mı sîma ke Sêyî Rizayî teslim kere, esker pey ser oncino sono. Ha wes, ha merde, ferq nêkeno. Alîşêr ve Sêyî Rizayî bi sevevê mîletê Dêrsimi. Eke tî nayê qewîl bikerê, Dewlete zof zernû dana to. Koti vana, to rê uza qonax virazena. Ma ki to zewezneme” (r.86) beno karaktero kart (r.86). Dima seba

kiştişê Sêyîd Rizayî firsend paweno (r.87). Ali Avaşi, îxanetê Teslîmî ya hesîyeno û nê halî ser o Sêyîd Rizayî xebardar keno. Sêyîd Riza tedbîrê xo geno û nêverdeno Teslîm ey bikişo. Zeynel û Teslîm nê vuryayîşan mojnênê. Nê wirdî zereyê romanî de hetê karakterî ra prosesê dînamîk de yê û vurîyenê.

3.3.3. Karakterê Kartî

Karakterê kartî temsîlê tek yew karakterîstîk ê. Se beno wa bibo nê karakterî nêvurîyenê, yew taybetîya înan est a (Harvey, 2017:181). Duştê şexsê sereke de karakterê hasim ê (Şahin, 2018:28). Romanê “Dêrsim’ra ve Dare Estene Seyit Rıza”yî seba ke mîyanê yew prosesê bîyayene ya cematkî de vîyerenê hetê her tîp karakteran ra dewlemend a. Hûmarê karakteranê kartî zêde ya. Mîyanê nê karakteran de yew awanîyo dilengez est o. Goreyê nuştexê romanî hetêkê înan ê ke Dêrsîmîj ê yan zî eşîr ê û duştê şarê xo de miyanê îxanetî de yê û seba pere, zern û milkî (r.15) dewlete rê milîsî kenê yê. Nê merdimî pêrodayîş de hetê dewlete kenê. Vatox nê merdiman sey “bêbextî” (r.122) “qehponê çêyi”, “bêbextê Dersîmî”, “Kırmancê xayını” (r.121) îfade keno. Mîyanê na grube de sere de lajê birayê Sêyîd Rizayî Rayver Qop (r.14) yeno ke o kiştişê Alîşêr û Zerîfe Xatunî organîze keno, sareyê înan seba pere ci ra keno. (r.23) Qop, bê kiştişê înan kiştişê zaf Dêrsîmîjan de zî mesul o.

Ê merdimî ke Qopî rey de hereket kenê sey; Usê Xîdê Murti, Efendi, Mistê Tornê Surê, Calê Usê Feri mîyanê na grube de yê (r.19). Memê Pırçoy û Xîdê Lîlê Veroji zî karakterê hasim/neyar ê. General Abdullah Alpdoğan, Albay İsmail Hakkı Tekçeyî rê yew nuşte şaweno, cewabê nê nuşteyî de “Dersim ileri gelenlerinin ortadan kaldırılması için sınırsız para kullanımı serbesttir.” (Seba werte ra wedartîşê merdimanê serekeyanê Dêrsîmî rê xerkerdişê pereyê bêsinor serbest o.) (r.117) nuseno. Memê Pırçoy û Xîdê Lîlê Veroji nê nuşteyî ra dima seba kelleyê Şahan Axayî “onun kafasını getirdiklerinde ağırlığınca altın verileceği” (Gama ke sareyê ey bîyarê, qasê giraniyê ey do zerdî bêre dayene) (r.118) vajîyeno. Nê wirdî embazê Sêyîd Rizayî Şahan Axayî hewn de bi îxanet kişenê. Dima vend danê Apê Şahanî û ey zî erzenê dame û kişenê (r.123). Birayê Xîdê Lîlê Veroji sareyê înan bi darîye birneno û beno teslîmê qumandarî keno, qumandar zî nê sareyan şaweno Xozat. Cuwapê Hesên Axa, İvê Mistê Sate, Memê Pırçoy û Xîdê Lîlê Verojiyî tédîma bi yew gule hîrê heman zî kişeno û qesasê Şahan Axa û Alîşan Axayî geno (r.124). Bê nê karakteranê kartî teynê kesî est ê ke sey (Pîlê Qurêşû) Ali Efendiyê Qılaçiyê, Qasımoxli Munzur, İvê Mistê Sate, Efendi Tornê Sure, Memed Axayê Sate yê. Êşkîyeno bêro vatîş ke nê karakterê kartî ke Dêrsîmîj ê û hetê dewlete de ca genê, zafane ê merdimî ke duştê dewlete de yê înan îxbar û teqîb kenê, gonî yan zî merdê teslîmê dewlete kenê û seba nê gureyan zî pere, zerd, ersa û milk genê yan zî hetê dewlete ra heyatê xo genê binê garantîye. No qeyde zî mîyanê romanî de benê karakterê kartî.

Hetêko bîn de gruba karakteranê kartî ya bîne est a ke na grube dîrekt dewlete temsîl kena. Nê şexsî wezîfedarê resmî sey leşkerî, amîrê îdarî yan zî memurê dewlete yê. Nê şexsî hetê vatoxî ra sey şexsanê negatîf lanse benê, înan ra hes nêbeno, sey dişmenî yenê dîyayene. İfadeyê sey; “kincegewrî” (r.113), “ordiyê zalımı” (r.54), “kafiri” (r.146), “eskerê Tırkı” (r.15), “goneweri” (r.143), “eskerê munkuri” (r.72), “kesaxûr” (r.194) û “terteleci” (r.162) manaya xirabin/negatîf de înan ra yenê vatene. Mîyanê nê karakteran ra a doneme sere de ê ke Dêrsîm, Xarpêt û Erzingan de dewlete temsîl kenê yan zî bi nameyê dewlete xebetîyenê sey; Usteymen Nazmi Sevgen, Yarbay Cevdet Çetin, Mufettişê Umumi 4’ine General Abdullah Alpdoğan; “Gonewerê Xarpêti” Avdile Paşa (r.143), İhsan Sabri Çağlayangil,

Valiyê Erzingani Fahri Özen, Albay İsmail Hakkı Tekçey, Qumendar, Yuzbaşı, Qumendarê Tumena 17'ine General Kamil (r.14) mîyanê ne gruba karakterê kartî de ca genê. Nê kesî bi nameyê dewlete hetê tesîsê nîzamî ra seba bertarafkerdişê ê merdimanî ke Dêrsim de duştê dewlete de mucadele kenê wezîfedar ê. Nê şexsî mîyanê metnî de hetê asayene ra dereceyê xo cîya-cîya bo zî duştê Dêrsimî de, duştê Sêyîd Rizayî de yan zî duştê hetgiranê Sêyîd Rizayî de hêzo hasimî temsîl kenê.

3.3.4. Karakterê Fonî

Karakterê fonî mîyanê metnî de sey dindananê çerxê yê (Harvey, 2004:173). Seba dayişê fotografê sosyalî unsurê dekoratîf ê. Seba hisê raşteqînî sey fonî yê (Korkmaz, 2018:22). Hetê mûndişê bîyayene û babeta romanî ra mîyanê romanî de zaf kesî est ê. Nê kesî mîyanê fiksîyonê romanî de şexsê ke fotograf temam kenê yê. Têsrê xo serê aksîyono dramatik de tay o, yew halî temsîl kenê û yew hefî yê. Xorînîya nê şexsan çînî ya. Romanê “Dêrsim’ra ve Dare Estene Seyit Rıza” yî de karakterê fonî zî gelek zaf ê. Nê şexsî yew listeyo derg anê meydan: Lazê Uşênê Kergu, Usê Keleci, Lazê Coligi Baytar Nuri, Anike, Memê Bêji, Reşık Uşê û cinîya ey Sêkina Xatune (s.40,115), Alırıza, Bira İvrayim, Rêşık Uşêni, Şıx Hesênê Sileman Axay, Lîlê Piri, Alişan Axa, Usıv Axayê Laçinu, Sey Uşê, Aydın Axa, Çêna Şıx Heseni Nare û Leyla, Beser Xatune, Lîl Axa, Çulê, Lîlê Piri, Besere, Ali, Usên, Ali Ferat, Qeme Axa, İvrayimê Memedî, Xîdê Naze, Sêydaliyê Heveşi, Momıd, Rızayê Sêy Xeyloy, İvrayimê Xîdê Mistê Sate, Memê Hure, Hêyder Axa, Hesên Axa, Memê Hure, Diyab Axa, Torna Cênc Axay, Feratê Aliyê Kureki, Xîdê Sılı, Kalmem, Bese, Axayê Fidane, Usênê Seydi, Memê Mîlê Pîtê Uşêni, Mistefa Kemal, Gardiyan Mistefa, Emniyet Muduri, Şêx Seid, Baytar Nuri, Ali Axayê Kalu, Gulê Ali, Ceniye Şey Uşêni, Sêy Latif, Salman Axay Memli, Lazê Sileman Axay Memed, Lazê Çoki, Lazê Hesên Axay Xıdıkan, Tornê Rızayê Wêli Bakê Momi no liste de ca genê. Nê şexsî zaf nêkewenê mîyanê dîyalogan yan zî teyna nameyê inan ra behs beno. Nê karakterî yew yan zî yew çend sahneyan de asenê û seba ke zaf fonksîyonê xo çîn ê sey karakteranê fonî êşkîyenê bêrê ifade kerdene. Zafîya nê karakteran seba fiksîyonê romanî û hisê bawerkerdişî muhîm ê.

3.4. MÊKAN

3.4.1. Mêkanê Derûdorî

Mêkan mîyanê fiksîyonê romanî de unsurêko muhîm o. Karakterî bi mêkanî ra têkîliyan nanê ro. Serê mêkanêki de ciwîyenê. Romanî serê yew mêkanî de vîyerenê. Mêkan cayo ke estbîyayişê insanî ser o ca geno o ca yo (Korkmaz, 2017:9). Mêkanê derûdorî cayêki merdim ser o şino yo (Korkmaz, 2015:59). Serê dinya de her ca beno mêkanê romanî. Roman hetê mêkanê/cayê derûdorî ra gelek dewlemend o. Şer, yew coxrafyaya hîra de devam keno, coka cayî zî zaf vîyerenê. Mobilîzasyon zaf o hareket zaf coka cayî zî zaf vîyerenê. Roman hetê coxrafyayî ra manayo hîra de bi taybetî herema Dêrsimî de vîyerenê. Qeza, dew, mezra, koy, çem, pir û cayê pîrozê dînî yê Dêrsimî mîyanê metnî de derg û dila ca genê. Hetê fiksîyon û hîkayeyî ra roman zaf cayan de vîyerenê çimki Sêyîd Rıza û merdimê xo tim cayê xo vurnenê û mobil ê. Mîyanê romanî de nê cayan de sahneyî vîyerenê. Mêkano verên, nizdiyê dewa Sêyîd Rizayî Axdadî de Gogane (r.9) de destpêkeno. Nizdiyê Gogane de bi nameyê Hewsê Kalikî yew ca est o. Mezelê kalikê Sêyîd Rizayî tîya de yê. O mişewreyanê xo zafane tîya de keno û no ca ci rê pawte yeno hisê nê cayî ey rê rind o û zafane tîya de maneno.

Kiştîşê Alîşêrî ra pey Sêyîd Riza Gogane ra qerarê şîyayîşî geno. Bi destê eqrebayanê xo kiştîşê Alîşêr û Zerîfeyî ci rê giran yeno û nêwazeno êdî tîya de bimano “wertê na aşira terese ra vêjime” (r.33) vano. Koç wirzeno û şinî Pîrbabû. O ca ra ver bi Ortinige şinî û Çemê Munzurî vîyerenê şinê Şorşivank. Tîya de çend roje manennê û derbasê Birdû benê. O ca de mintiqayê Pulê Çeqere de nanê ro. Pulê Çeqere mîyanê metnî de mintiqayêka mûhîm a. Tîya de heremê Derê Laçînû de leşker dam erzeno û hema pêroyê ferdê aileyê ey tîya de bi destê leşkeran yenê qirkerdene (r.73). Sêyîd Riza û çend merdimê xo Pulê Çeqere de bi leşkeran rey de kewenê pêrodayîş û dima beno tarî û tîya ra donî vêjîyenê. Mêkanê Sêyîd Rizayî Pulê Çeqere ra dima vurîyeno şinê Zimagîye. Tîya ra zî şinê Tilage. Tîya de hesîyeno pey ke merdimê xo Teslîm do ey bikişo û o ca ra zî vêjîyeno tepya şino Gogane (r.89). Gogane seba Sêyîd Rizayî hetê ewlekarî ra cayêko baş o. Xo tîya de ewlehî de hîs keno û o badê her talûkeyî yeno no ca û yew mude tîya de maneno.

Dêrsim de gureyî her roj benê xirabin, o çax Cansel Axa mektubê walîyê Erzinganî ano dano ci. Dima Sêyîd Riza û di merdimê xo şinê ver bi Erzingan şinî. Verê Pirdê Alî Çawişî (r.135) de yenê tepîşnayene. No ca na raywanî de cayêko mûhîm o Sêyîd Riza hewa ewîl tîya de leşkeran de yeno têhet û damê walîyî fehm keno (r.144). Tîya ra pey leşkerî ey benê Hepsê Erzinganî. No mêkano newe de yew wext maneno. Dima ey benê Xarpêt û hetanê dardkerdişê ey Xarpêt de yo (r.145). Xarpêt seba ke Sêyîd Riza tede merdo û ameyo vêşnayene mêkanêko mûhîm o reyna. Labelê nuştoxî no hete ra yew xorînî nêdaya nê mêkanî. Mêkano bîn yo mûhîm zî mixaraya Alîşêrî ya. Alîşêr û cinîya û birarzayê ey tîya de yenê kiştene. Yew sahneyo dramatik tîya de vîyerenê.

Roman hetê mêkanan ra zaf dewlemend o labelê her mêkan mîyanê romanî de zaf rey nêvîyerenê. Nê mekanî ke kesî mîyanê mûndîşê bîyayeneyî de ser ra vîyertî û şîyî zaf ê. Mîyanê fiksîyonî de bê mêkananê xorîyan mêkanê bînî zî wina yê: Miti, Meras, Dewa Pile, Kertê Askiregi, Pancılas (r.13), Koyê Sincikê, Sovge, Avgasor, Koyê Bokirê, Çemê Mızuri, Mazgêr, Pax, Koyê Zêle (r.14), Koê Sıpêy, Pulê Topestoxi, Kortê Sovgi (r.15), Vank, Koyê Palaxine, Koyê Sêvdini (r.22), Çewlig, Qoçkiriye (r.24), Topatan (Topestox), Koyê Topatani (r.27), Gomunê Mezîkê, Kırmêle, Halvoriye, Xaçeliye (r.36), Pîrbabû (r.37), Ortinige, Sorşivank (r.41), Dewrêscemalû (r.42), Qozû, Pulur, Qolciye, Bîrdû, Ali Boxazi (r.43), Kertê Pir Bavû, Koyê Merxo (r.48), Borzale, Pulêçeqerû, Koyê Toqmaq Bavayî (r.51), Koyê Munzir Bavay (r.53), Xarpêt (r.57), Paxê Avığı, Koyê Boyêre, Gurki, Plemuriye (r.58), Koyê Sultan Bavay (r.59), Çapaxçur, Varto, Diyarbekir, Suriya (r.61), Xozat, Şine, Qerevlan (r.64), Dere Ali, Pulur (r.66), Qula Pulê Toqmaqi (r.70), Mazgêr, Koyê Jêle, Mamekiye, Paxê Havigi, Koyo Sur, Sêdxanu (r.71), Kanisor, Pakire, Qula Toqmaq Bavay (r.72), Zımayige, Kırmêle (r.85), Koyê Sırpattan, Koyê Mêzike (r.95), Gomê Çoşi, Gomê Soveti (r.96), Gomê Mîstê Qoçi (r.96), Haçkırage, Bîrdû (r.98), Zeranike (r.100), Koyê Balqani (102), Erzingan (r.105), Derê Mircani (r.107), Qerevlan (r.114), Ponçpıxar, Kortike (r.122), Mazra Sure (r.123), Koybaşi (r.125), Zeranige (r.129), Kemerê Kela (r.130), Kesqıran (r.131), Korta Ayvaji, Kertê Mircani (r.133), Rusya (r.139), Hengırvan, çemê Harçige, Destê Alû, Gomê Mışi (r.152), Palo, Çemê Perrê (r.157), Malatiya, Komırxan, Xaçeliye, Mazra Dewrêscemalû (r.159), Bokire (r.177), Tilage, Warê Kesqırani (r.178), Çaxperiye (r.181), Hêniyê Dızdû, İstırû (r.186), Derê Hesarge, Viyalike (r.187), Tilage (r.189). No listeyê mêkanan dewlemendiya mêkanan zî dano verê çiman. No hete ra nuştox serkewte êşkîyeno bêro hesebnayene. Seba ke zanayîşê cografyayî zaf baş o. No zî hîsê bawekerdîşî zixm keno.

3.4.2. Mêkanê Hîşî (Sensorial)

3.4.2.1. Mêkanê Girewteyî

Nê mêkanî, mîyanê kesî û cayî de têkilîyanê ontolojikîyan anê meydan (Korkmaz, 2015:59). Goreyê ruhê kesî bûut genê. Seba dayîşê psîkolojîyê karakteran yew nênik ê. Mêkanê hîşî bi psîkolojîyê kesan ra entegre xebetîyenê, goreyê hîşanê şexsî şekil vurînenê. O qas ke psîkolojîyê kesî îdare kenê ver danê ci. Yan zî goreyê psîkolojîyê kesî şikl genê. Mêkanê girewteyî, ruhê kesan pilixnenê, benê sey hêzo hasimî. No halê mêkanî hetê fîzîkî ra tengbîyayişi ra nî hetê halê ruhê kesî ra tengîya ruhê kesî ra bingehê xo geno (Korkmaz, 2015:83). Hetê mêkananê girewteyî ra romanê “Dêrsim’ra ve Dare Estene Seyit Rıza”yî de mêkano girewte, bi manayê tewr hîrayî de Dêrsîm o. 1937-1938 Bîyayenyê Dêrsîmî de mîyanê Dêrsîmîjan û dewlete de şer vêjîyeno. Her roj dewlete yewî kişena her ca binê adirî de yo coka Dêrsîmîjî zaf tersenê û o ca înan rê beno teng. No hal de Dêrsîm bi xo mêkanêko girewte yo. Ruhê însanan ser de têsîrê xo yo negatîf est o. Şarê Dêrsîmî her roj terseno ke zîyar û diyarê înan binê postalanê leşkerî de do bimanî, nasnameyê xo bêra pilixnayene û şar xo mîyan de bikewo têmîyan. Bi no hal Dêrsîm bi xo însanan sewqê tersî keno. Dêrsîm bi xo zereyê xo de nê hîsan awan keno û ê îsanî ke a coxrafya de ciwîyenê bi nê hîsan binê dewsî de yê. Nê hîsî mîyanê romanî de wina îfade benê:

Dêrsîmo welatê jiyar û diyarû, welatê pir û rayverû. Dêrsîmo ke eve se serrû bi dewletû de sare ontêne. Dêrsîmo ke hata a roze dêyme vilê xo vere dîsmeni de çewt nêkerdîv, teslim nêbivî. Dêrsîmo ke roza tenge de bi, halê xo roze ve roze biyêne xıravın. Dêrsîmo ke herçi ke şî, kewtêne binê lînga dîsmeni, bêbextiye û xırawiye boyna tede biyene zêdiye, terefê zur û dalawêra ra, deqa ve deqa koçiyêne. Dêrsîmo ke fekê sîmşêri ser o bî. Dêrsîmo ke tede goni rijiyêne, adır kêwtiv heto zû ra vêsênê. Dêrsîmo ke biray sarê biray rotene (r.105).

Pêroyê Dêrsîmî ra êşkîyeno bêro vatiş bi nê halê xo ke mêkano girewteyî yo. Dêrsîm binê zilmî de yo, “Hêy wax hey! Dêrsîm binê zulimê bêbext de naleno” (r.133). Nîrxê dîni yê Dêrsîmî binê lîngan de yê, “Niyadê, ewro çıqaşi ke jiyar û diyari est ê, tede binê postalûnê eskerê Tırki de mende” (r.98) nê îfadeyî seba taybetîyanê mêkananê girewtîyan bes ê.

Sêyîd Rıza gama ke Gogane de yo, Alîşêr û Zerîfe bi destê Zeynel û Qopî yenê kiştene. Mergê nê embazanê Sêyîd Rizayî ey rê Goganeyî keno mêkano girewteyî. Nê mergî û îxanetê merdimanê Sêyîd Rizayî seba ey Gogane keno cayekî zaf xirabin. O êdî nêşkeno no ca de bîmano. Goganê seba ey bena sey celnimî, “Layê mı van wertê na aşira teresa ra vêjime” (r.33). “Hardo sêydarûnê sarû te de tıvar di, ez o hard de nêvînden” (r.41) vano. Nê îfadeyî mojnênê ke no ca ey rê cayêko nêşkeno tede nefes bigiro yo. No mêkano ke bîyo girewteyî êdî nêşkeno biciwîyo û qerarê goçî geno û Gogane ra keweno dûrî.

3.4.2.2. Mêkanê Akerdeyî

Mêkanê akerdeyî, seke nameyê xo ra zî fehm beno mîyanê romanî de mêkanî ke fereh ê û hîsanê pozîtîfan anê meydan. Manayê ontolojik de hîsê ewlehî/pawiteyî û huzurî danî kesan (Korkmaz, 2015:62). Mîyanê nê mêkanan û kesan de, bi bingehê hîsanê pozîtîf yew têkilî est a. Sebakê nê mêkanî hîşî yê halê ruhê kesan mojneno. Roman de mêkanê akerdeyî zaf çîn ê. Mîyanî romanî de yew mêkan teyna no ware de krîteran ano ca. No mêkan nîzdîyê Gogane de cayekî yo û nameyê xo Hewsê Kalikî

yo. No mêkan de mezêlê kalikanê Sêyîd Rizayî est ê. Hewsê Kalikî, seba Sêyîd Rizayî mêkanêko akerdeyî yo. cayêkê nefesgirewtîşî yo seba ey. Bi na taybetiyê xo no mêkan seba Sêyîd Rizayî têsîrê xo wina îfade beno; “Sêy rîza hondo ke Gogane de bi, çî waxt ke kewt tenge, şiyêne Hewsê Kalikê xo de nîstêne ro, fikiriyêne” (r.33). Sêyîd Riza çî wext ke teng bikewo şîno no mêkan, no mêkan ci rê baş yeno û hîsê ewlehî dano ci. Ey keno rehet. “Hewsê Kalikî, hetê morali ra yardım dene dêy, êy uza ra qewete guretêne” (r.95). Têsîrê “Hewsê Kalikî” serê Sêyîd Rizayî de pozîtîf o, ey rê hela tenge de cayê remayîşî yo û cayê hêz girewtîşî yo.

3.5. Wext

3.5.1. Wextê Bîyayene

Wextê bîyayene mîyanê romanî de bîyayeneyî ke vîyerenê, wextê orjînal yê nê bîyayeneyan o. Her bîyayene mîyanê yew mudeyî de bena û qêdiyena. Nuştoxî dima nê bîyaneyan nusenê. Vervateyê romanî de hetê nuştoxî ra wina yew cumle nisîyaya “Ciwîyayîşê Sêyîd Rizayî ke verê tepîştîşê ey de prosesê hîrê-çar aşmî yo” (r.6). Roman hetê wextê bîyayeneyî ra bi taybetî bîyayenê ke 1937-1938’î de dormaleyê yan zî bi merkezîyetê Sêyîd Rizayî de ameyê meydan ca genê. Labelê mîyanê metnî de rey-rey agêrayîşî û averşîyayîşî benê. Roman, hetê mûndîşê bîyayene û fiksîyonî ra wextê bîyayene, ca bi ca meseleyanê bînan vatiş beno hîra. 1915 de ameyîşê artêşa Wirisî hetanî sînorê Dêrsimî (r.22), meseleyê Şêx Seîdî (r.157), Hervê Qoçkiriye (r.24) û 1926 de artêşa dewleta Tirkîya Derê Alî de eştişê serê Quzûyan, nê meseleyî bi teknîkê aqêrayîşî mîyanê metnî de behsê înan bena. Labelê esas helqayê bîyeyeneyî, mîyanê serranê 1937-1938’î de wextêko kilm o. Bê înan yew ca de nuştox vatişê xo de aver şîno û 1939 de yew meselayê hetgiranê Sêyîd Rizayî û dewlete ano zîwan (r.152).

3.5.2. Wextê Vatişî

Bîyayeneyî cuwaver bîyê hetê nuştoxî ra mîyanê yew fiksîyono newe de newe ra yeno nuştene. Nuştox mîyanê metnê xo de wextê vatişî newe ra awan keno. O gureyê fendê xo nê wextî organîze keno (Narlı, 2002:996). No zî beno wextê vatişî. Hetê wextê vatişî ra roman, badê qêdiyayîşê nê meseleyan nuştox, ê merdimî ke wextê bîyayene de şahîdê meseleyan bîyê înan ra her çî museno û goreyê zanayîşanê xo zî fiksîyonê xo awan keno hîrê-çar aşmanê bîyayeneyanê 1937-1938’î goreyê fendkerdişê xo niseno. Nuştox wextê vatişî, romano ke nişto seke mîyanê ey de bo û mîyanê ê wextî de bo nuseno.

Hetê wextê vatişî ra bêro ewnîyayene roman, bîyayeneyê 1938 yê Dêrsimî de goreyê tedeyeyê romanî fiksîyonê nuştoxî tay meseleyanê muhîman ke ey vîjnayê ser o aver şîno. O goreyê ehemîyetê şexsî meseleyan tercîh keno û mîyanê metnî de ca dano ci. Prosesê bîyayeneyanê Dêrsimî de, ê meseleyî ke bîyê seba ke nêşkeno behs bikero, ê meseleyê ke dormalê Sêyîd Rizayî de vîyartê înan rey rey derg û dila rey rey zî kilm nuseno. No proses rey rey kronolojîk o û rey rey zî anakronîk o.

Nuştox gama ke wextê vatişî hetê fiksîyonî ra organîze keno, muracatê îfadeyanê wextî keno û nê îfadeyî sey “Asma ammoniya vîrêne de (...)” (r.14), “Roza ke Şîx Hesên erzeno Koyê Sîpî ser (...)” (r.15), “Ê rozu, Kop Xaçeliye de bî” (r.15), “Waxtê ra dime, tayê mordemê bîni amêy uza nişti ro”

(r.33), “Sodir çê bar kerd, nêjdiyê Çemê Muzîri ro şî” (r.43), “Rozê waxtê peroji bi” (r.52), “Sodir ust ra ke xêlê oreşiyoy ra” (r.62), “Têpiya yê rozû, Usiv Axa ve Aydın Axay ra roze şivi Xozat” (r.65), “Wexto ke lêl kewt de(...)” (r.77), “O sîre de(...)” (r.91), “O ra dime ki mêyitû cênê bene Xozat” (r.125), “Rozê terkit şî Qumandarê Tumene ra va ke (...)” (r.127), “Sodir rew uşti ra (...)” (r.134), “Roza bine sodir (...)” (r.144). Bi nê îfadeyan nuştox wextê zereyî yê romanî awan keno. Nê îfadeyî sey roje, mewsim yan zî qismê wextî ke nediyar; serê sibayî, şan, tarîbiyayenê hewayî, ûeb zaf ameyê karardene. Esas bi nê îfadeyan hem wext organîze bîyo û hem zî bîyayenyî bi teknîkê kilmvatişî diyayî. Bi no şikl nuştox, wexto fiktîf yê romanî awan keno.

Tay bîyayenyî mîyanê metnî de bi îfadeyanê serran ameyê niştene: “Siro ke serra 1926'ine de Dewlete ordî ard Derê Ali (...)” (r.66), “Hervê 1937'ine de ki Usiv Axa hata a roze bêveng û bêvaz bi” (r.67), “Serra 1935 de apê Dil Axay Lîl Axa ware de bi.” (r.81), “(...) o ra dime ki serra 1936'ine amê (...)” (r.84), “Naye sero ke Şahan serra 1937'ine de dudil nêbi (...)” (r.116), “1938 de Hesên Axa û (...)” (r.125), “Narra serra 1936'ine de wexto ke Dewlete (...)” (r.127) û “1939'ine de(...)” (r.152). Nê îfadeyanê wextî ra wetêr tay îdafadeyî zî viyertê ke direkt tarîxê rojî danê yan zî sînorê wext tam dîyar o; “Roze ki roza 26 ê asma amnoniya pêyêne biye” (r.120) yan zî, “Devadevê dî saate waxt vêrd ra(...)” (r.137). Axir nuştoxê romanî hetê wextê vatişî ra romanê xo goreyê fiksîyonê xo ê meseleyî ke dorê Sêyîd Rizayî de bîyê û goreyê xo muhîm ê bi ûslûbê xo, ca-ca derg, ca-ca kilm niştî û tay meseleyê binî zî qet behsê înan nê bîyo.

3.5.3. Wextê Niştişî

Wextê niştişî, seke nameyê xo ra zî dîyar o wextê niştişê metnî yo. Mehmet Gülmez, romanê xo “Dêrsim'ra ve Dare Estene Seyit Rıza” de behsê wextê niştişî nêkerdo yan zî wina yew îbare çin a. Labelê îhtîmaloyê pîl oyo ke nuştoxî 1993 de badê şiyayişê Ewrupayî, hetanî 1996'î mîyanê hîrê serran de metnê xo nişto û qêdînayoy. Cuwapê kitabê 1996 de zî çap kerdo (r.2).

3.6. Perspektîf û Vatox

Perspektîf, nuştişê romanî de unuranê esasîyan ra yew o. Perspektîf, bîyaneyî ke mîyanê romanî de yenê meydan, bi fekê yewî û bi hokê ewnîyayişê yewî yenê dayene. Na babete fek û çimê metnî dana. “Vatiş bi kam perspektîf nîzdî bîyo yan zî lokasyonoy ke “vînayişê ma” tesis keno yo (MacKay, 2019:304). Esas perspektîf cewabê nê persan o: metin hetê kamî ra yeno vînayene, hetê kamî ra îdraq beno û hetê akmî ra neqlê kamî beno (Aktaş, 2003:78).

Roman, goreyê ûsulânê perspektîfê îlahî ameyo nuştene. Vatoxê metnî zî şexso hîrêyine “o” yo. Wendox cumleyanê metnî fekê “o”yî ra eşnaweno. No metn bi perspektîfê îlahî ameyo nuştene coka nuştox zafê nîmetanê nê perspektîfî ra îstîfade kerdo. “O” wayîrê zanayişanê bêsinoran o, fikr û hîsanê her karakterî zano mezgê înan lapê vatoxî de yê (Stevick, 2017:115). Vatox hîsanê mereq, şayî, qehrî yan zî xofî yê karakteranê xo zano yan zî ameyox û vîyartoxê înan zano, kam kamî ra hes keno, kam kamî rê xeberîyeno zano (Hawthorn, 2014:170). “O” eynî wext de, mîyanê xo û wendoxî de bi îmkananê nê perspektîfî yew tîkîliya dînamîk zî awan keno.

Mîyanê metnê romanî de bi rehetî fikr û hetkarîya nuştoxî fehm beno. O, diyar o ke hetê Sêyîd Rizayî geno û heq dano mucadeleyê ey. Eşkera vano ke “Sêy Rıza heqli bi” (r.57), reyna mîyanê metnî de bi zamîrê “ez”î vano “Ze ke na ra cor ki ez ser o vînetûne, Şahan Axa ve Alişan Axay ra eve deste eskerê Tırki neamê kîstene. Uzay ra gore ki raporê İsmayil Heqî rast niyo, bine ra zur o” (r.125) û wazeno ke raporê İsmayil Heqîyî betal kero. Cayêko bîn de vatox, “Qop fikrê xuyo murdar ra nêvêrd” (r.82) vano. Vatox hetê xo, duştê fikr û fiilanê karakteranê kartan rê eşkera vano, cayê xo diyar keno. Goreyê ey fikrê Qopî murdar ê û yew gureyo xelet keno. Bê înan vatox gama ke behsa karakteranê kartan keno îfadeyanê nefretî ano kar; “Bêbexti nêvîneti, elçiyê rusna Ponçpıxar” (r.122). İnan sey “bêbext”an îfade keno.

Vatox mîyanê metnî de aktif û asaye yo, keweno mîyanê metnî fikr û hîsanê xo zî nênimneno, “Çê Sêy Rızay û mordemonê rê berbîsê kafîri amêne” (r.79). Yan zî ê çîyî ke hetê şarî/wendoxî ra xelet yenê zaneyene seke înan de qalî bikero wazeno nê zanayîşanê xeletan raşt bikero; “Lazîmo ke naze de di-rê çekuy ki sîrê sarewedane Şêx Saidî de, Dêrsim de çî biyo ser o vîndine” (r.157). Vatox kesane romanî ser o hema her çî zano, derheqê înan de zanayîşan dano; “Lazê birazayê Alişêri lazekê de 13-14 serre bi, cî ra lazê Usê Kergû vajiyêne” (r.9) yew zî nuştox zerreyê kesane yan zî hîsanê kesane zano û bi çend teknîkan nê hîsan zî eşkera keno “Sêy Rıza eve savretengiyêda gîrse ust ra(...)” (r.70). Xulasa, metnê romanî de vatox her çî zano û mîyanê xo û wendoxî de têkilîya dînamîk nano ro.

3.7. Ziwan û Stîl/Ûslup

Ziwan tewiranê edebî yê nuştekiyan de aparato/haceto esasî yo. Metnê edebî, vatişê fiktîf ê ke bi neqlbîyayîşê zîwanî bi nuşteyî yenê meydan. Hetê nuştoxî ra fiktîfkerdişê vatişî, metnî keno şexsî. Nuştoxê metnê edebîyo fiktîf, metno ke nuşto bi maharetê xo yo hususî û bi şiklê şuxulnayîşê nê zîwanî xo rê xas yew metn ano meydan. No hete ra metnanê edebîyan de ziwan û ûslub tabîyî yewbînan de zaf têkilîyê xo est ê na têkilî zafhetî ya (Karahanci, 2016:154).

Roman hetê zîwanî ra bi taybetîyanê heremî yê mîntiqaya Dêrsimî nisîyayo. Çekuyî goreyê vatişê heremî nisîyayê. Serra 1996î hetê wextî ra, seba ke o çax hema Zazakî de yew standarto umumî çîn o -yan zî bi taybetî no metod hetê nuştoxî ra tercîh bîyo- ziwan otantik o û goreyê bi taybetîyanê fonetîk, morfolojîk û sentaktîkê heremî ameyo nuştene. Hetê tercîhê alfabeyî ra zî Alfabeya Bedirxanî tercîh bîya. Mîyanê herfan de teyna herfê “î” (“î” yê Alfabeya Bedirxanî) û herfê “i” (“i” yê Alfabeya Bedirxanî) nêameyo şuxulnayene. Yeno zaneyene ke serranê neweyan de nê di herfî zaten wareyê nuştişê Kurdî de wina yenê şuxulnayene û cuwapê 2000an ra pey “î” sey “i” û “i” sey “î” yeno nuştene.

No roman hetê şuxulnayîşê alfabeyî û îmla/raştnuştişî ra yan zî bi manaya hîrayî de hetê şuxulnayîşê gramatikî ra serkewte yo. Ziwanê romanî sade yo, unsurê folklorîk tede zaf ê û çekuyê têviraştikî zaf çîn ê. Ziwanê romanî de çekuyê/îfadeyê heremî yê dînî gelek ê. Dua, zewt, kifir, nîyaz, silamdayîş û şikle hîtabî goreyê zîwanê kulturê Elewîtî ameyê nuştene. No mana de bi rehetî eşkiyeno bêro îfadekerdene ke; şîwê yan zî fekê heremî, hetê sosyolojîk, dînî û dewirî ra taybetîyanê xo mojnênê.

Hetê stîlê nuştişî ra nuştoxî mîyanê metnî de ca dayo cumleyanê Kurmanckî û Tirkî. Mîsal roman de Alişêr Efendî, Zerîfa Xatunê û birazayê Alişêrî mîyanê xo de çend rey bi Kurmanckî qalî kenê;

“Apo mêvan tên” (r.9), “Wıyy hevalê min kuşt!” (r.21). Bê înan, mîyanê metnî de nameyê yew deyîra Tirkî (r.106), mektubê walîyê Erzinganî (r.114) û meydanê Erzinganî de gama ke Sêyîd Riza neqlê hepsê Xarpêtî beno şar kombeno dormale de o zî hîtabê înan keno û qalkerdişê xo Tirkî de zî keno (r.144). Nê unsurê zıwanî yew taybetîya zafziwanîyo qismî dano metnê romanî. No zî hetê raşteqînî û bawerkerdişî ra hêz dano nê metnî.

Mîyanê metnê romanî de teverê terzê romanî de metnê tewiranê bînan zî ameyê şuxulnayene. No hete ra zıwanê metnî hetê mîyanmetînî ra zıwanêko rengîn o. Mîyanê romanî de mektub (r.144), deyr/kilamî (r.23, 165-166), belgeyî (r.71) û raporî (r.174) ca genê. Tewirê cîya-cîyayî têhet de mîyanê metnî de xo rê ca vînenê. No hal mîyanê çarovayê mîyanmêtînî yan zî teknîkê montajî de hetê şiklê îfadeyî ra û bihêzkerdena îfadeyî ra yew têsîro pozîtîf virazeno. Unsurê kulturê fekkî yê Zazakî ke unsuranê uslubê metnê romanî yê nuştoxî yê zaf ê. Vervateyî; “Heto bin ra ke to hen zona ke kardi nêro cigero, cigeri zerre de kerdî parçe” (r.66), îdyomî; “Biyane biya şîya” (r.97), “Çı esto ke Sêy Rızay gos ro cı nêna” (r.97), îfadeyê nîdayî “Yamû yamû na hetî ser meyêro” (r.104) û kifirî; “Mî de astê piyê tonêne” (r.91) mîyanê metnî de xo rê ca vînenê û zaf cayan de zî vîyerenê. Hetê stîlê nuştoxî ra yewna çî est o ke o zî şuxulnayîşê îfadeyanê şîrî yo; “Jê têyrê halênrijayî kêwtîme ra rawû, vay jê teluyê huski ma eştime nazawû” (r.43).

Nuştox gama ke metnê romanî nuseno zaf cayan de cêrnotan dano û nê notan de zanayîşan dano. Bi taybetî cayê ciwîyayîşî sey dewe, mezra, dere, newal, koy, zîyare ûeb de malumatan dano. Tay cayan de nameyanê dewan yê neweyan zî bi Tirkî dano. Reyna bi nê cêrnotan têkîliya însanan hetê eqrebatî ra dano yan zî kam kam ca ra yo, kam eşîr ra yo û lajê kamî yo ûeb dano. Bi terzê cêrnotan malumatdayîş, no roman kî terzê polîtîk û tarixî de nisyayo rê badê 60 serran seba hetê wendoxî ra fehmkardişê têkîlî, ca û kamîyê kesanê ê wextî faydeyê xo est o.

3.8. Teknîkê Vatiş û Mojnayîşî

3.8.1. Teknîkê Teswîrî

Teknîkê teswîrî, mîyanê metnê romanî de zaf cayan de ameyo kar. No teknîk mîyanê romanî de fotografê halî, cayî ûeb de verê çımanê wendoxî de xêz keno. Sahneyê kiştîşê eqrebayanê Sêyîd Rizayî Sêyît wina teswîr beno; “Lesê insoni bivî parçe purçe. Hermêy, kori, destî, lîngî, çîmî, vêrêy, mezgî, por pızqiyavi, her parçe hetê ser şîvî. Dar û ber, velg û vas, kemer û kuç ve parçonê lesû ra pîlêşiyavi zıvîni ra bivî je gîlêndike, cê nêbiyêne. Zof parçey bi ke, nêmaêne nas kerdene ke kameci parçê yê kami yo.” (r.78-79) Sey nê teswîrî sewbîna mîsalî zî est ê. Nê teswîrî serkewte yê û verê çımanê wendoxî de fotografê halî ancenê.

3.8.2. Teknîkê Mektubî

Mektub normal de yew aparatê/unsurê tekîlî yo. Labelê mektup cuwapê sey yew teknîkî mîyanê romanî de cayê xo geno. Mîyanê romanî de yew mektub (r.114) ca geno. Mektub hetê walîyê Erzinganî Fahri Özenî ra seba dawetkerdişê Sêyîd Rizayî bi Erzinganî ameyo nuştene. Estbîyayîşê nê mektubî îşaretê şuxulnayîşê teknîkê mektubî yo.

3.8.3. Teknîkê Kilmkerdişî

Her roman de yew sînore rîpelan est o û her roman behsê çî yan zî çîyan keno. Hetê niştîşî ra metnê romanî hetê nuşttoxî ra îdare beno, bîyayeneyî goreyê ehemmiyetdayenê û fiksiyonê nuşttoxî mîyanê metnî de ca genê. Seba ke rîpelî bi sînore ê ca nêdiyeno her çî û meseleyî yan zî bîyayeneyî ca-ca hetê nuşttoxî ra birîyenê û hetê nuşttoxî ra bi teknîkê kilmkerdişî yenê dayene. No teknîk zafane hetê nuştoxanê romananî ra yeno karardene. Roman de no teknîk zaf cayan de ameyo karardene. Gama ke nuşttox nêwazo bikewo mîyanê detayan seba ravîyertişî nê teknîkî şuxulneno; “Xêlê roji ke hen verdi ra(...)” (r.52), “Têpiya yê rozû, Usîv Axa ve aydın Axay ra roze şîvi Xozat” (r.65). Nê mîsalan de zî aseno ke rojî bi nê teknîkî lez û bez yenê derbaskerdene. Yan zî no mîsal de; “Eke na qêyde hurdi hurdi her çî ser o vîneti, qerari day cî, Alişê Efendi ust ra xatir wast. Sêy Rıza tene ca têy bi ra rast şî, fist ra raye rusna” (r.13). Detayî nêyenê dayene û her çîyî ser o qalî bîyê, qerar ameyo girewtene û dima vêjîyayo bi rayîr. No hal bi yew cumle ameyo dayene.

3.8.4. Teknîkê Agêrayîşî

Nuşttoxî mîyanê metnanê romananê xo de seba ke meseleyan bi bingehbikerê, derheqê yew mesele de wextê verî de se bîyo bimojnî û yan zî seba hîna baş fehmkardişê fotografî mîyanê metnê romanî de ca bi ca agêrenê wextê verî. No agêrayîş eynî wext de hîkayeyan zî hîra keno. Roman de zaf rey no teknîk yeno karardene. Mîsal mîyanê nê romanî de wextê normal yê hadîseyî devam keno labelê nuşttox agêreno û duştê artêşa Wirisî de serkewtiş û egîdiyê Dêrsimîjan ra behs keno. “Dormê serra 1915’ine de wexto ke ordiyê Êrisî amevi sindorê Dêrsimî, waştiv ke uza kuyo, bicêro xo dest, Dêrsimîzû xo verdavi, raye cî nêdavi” (r.22). Reyna sahnayê kiştîşê Alişêrî de bi teknîkê agêrayîşî serewedartişê Koçgîrî de rolê ey ra yeno behskerdene, yan zî gama ke roman mîyanê wextê xo de devam keno nuşttox agêreno û 1926 de destegdayenê Sêyîd Rizayî bi Qozû yeno îfade kerdene (r.66). Nuşttox kam ca de hetê manayî ra vengani bivîno agêreno û bingeyê mesel yan zî verê mesele bi teknîkê agêryîşî dano.

3.8.5. Teknîkê Montajî

Teknîkê montajî romanan de zaf geno. No teknîk unuranê ke teverê terzê romanî de yê bi mîyanê romanî de cagirewtîşî yeno meydan. Mîyanê metnê romanî de unsurê teverê romanî ra sey mektub (r.114), kilame (r.165-166), belge (r.71) û raporî (r.124) ca genê. Mîyanê romanî de bi îtibarê cagirewtîşê tewiranê cîyayan, şuxulnayîşê nê teknîkî mojneno. Seba ke nê metnî mîyanê romanî de zaf ê tîya de yew metnê şîre sey mîsalî yeno dayene:

Bira pêrodê ma pêrodîme
Ma rê dewlete ra aylîx vêjîyo
Vano bira perê Tırkki fincanê axu yo
Nêwerino, nêsumino (r.23).

Unsurêkî teverê tewirê romanî de yê cayo ke hewce bîyo kewtê mîyanê metnî, no teknîk sey mîyanmetnî zî tarîf beno. Bi no usul hetê metnê hetê rengînî, bawerî û hisê rasteqînî ra metnî pêt keno.

3.8.6. Teknîkê Dîyalogî

Teknîkê dîyalogî hema pêroyê romanê de yeno karardene. Bi no teknîk kesê romanî mîyanê xo de têkîlî nanê ro, yewbînan fehm kenê, rewş û hîsanê yewbînan musenê û zanayîşan danê û genê. No ware de roman hetê teknîkanê vatişî ra nê teknîkî en zaf ano kar. Metnê romanî hema hema bi nê teknîkî awan beno. Seba mîsalê şuxulnayîşê nê teknîkî no mîsal na mesela eşkera keno:

“Ça melûl a?

Şix Heseni vake:

“Newes ûne.”

Şahani va:

“Neweşiya to çika?” (r.60).

Roman sera ser nê teknîkî şuxulneno, cumleyê qalkerdişî bi îşaretanê “(....)” nenguyî mîyanê metnî de ameyê nuştene.

3.8.7. Teknîkê Analîzê Zereyî

Mîyanê romanî de nuştex seba ke bîyayene hîna baş bêro fehmkerdene nê teknîkî ra îstîfade keno. No teknîk, hîs û fikrê nimteyî yê kesan eşkera keno. No eşkerakerdene zî destê nuştexî rehet keno û bîyayenyê romanî êdî hîna baş fehm benê. Roman de no teknîk zaf rey ameyo karardene. Seba ke roman bi perspektîfê îlahî ameyo nuştene nuştex nê teknîkî sey avantajêkî şuxulneno û rewşê hîsanê şexsanê romanî wina dano verê wendoxî. “Na qese kewt kewt aqlê Sêy Rızay, hen çimê xo riyê Şix Heseni ra mendi” (r.61), “Baki zona ke Qop û Zeyneli ser o vano” (r.50), “Hudemêna Avasîzê ke ver sonê, yê ki herçi ke bi nêjdi terse zerrê xo boyna bi zede” (r.20), Nê mîsalî seba mojnayîşê nê teknîkî fikir danê. Seba ke vatox wayîrê zanayîşê mezgê karakteranê xo yo, eşkeno nê malumatê zî bido.

3.8.8. Teknîkê Monologê Zereyî

Wareyê romannuştişî de fehmkerdişê fikr û hîsanê zereyî muhîm o. Nuştexî seba ke kesî baş bîyerê fehmkerdene, nê hîs û fikiranê kesanê romanî bi nê teknîkî eşkera kenê. No teknîk zafane mîyanê metnanê romanê de yeno karardene. Mîyanê metnê romanî de teknîkê monologê zereyî zaf cayan de nêbo zî mîyanê metnê romanî de çend rey ameyo şuxulnayene. Mîsal; “Aye xo ve xo vatîv: “Ali Avaşî ver xıravi çina. Ez ke niya bikêri, o Teslim keno nerm, teknene sonê”” (r.91). Yan zî; “E ke niya xori fikir kerd ki, xo ve xo vake: -Mı se kerd? Mı koti de xelete kerde ke niya bı?” (r.92). Nê cumleyî karardişê nê teknîkî rê mîsal ê.

Encam

Na xebate, hetê wertevêjîyayîşê romanê Zazakî û sebebên ereymendişê vêjîyayîşê romanê Zazakî ser o yew panaroma xêz kerd. Îddîyê ereymendişê romanê Zazakî zî bi faktoranê polîtîk yê dewlete, bêtêkîlîyê şarî, bêmîrasîyê kulturê eseranê nesîrî û Zazakî de wareyê wendiş û nuştîşî de bi kêmiya humarê kesan eşkera kena. Nê sebebên ra Zazakî de kulîyato nuşteki hem kê mendo hem zî erey kewto. Seba ereykewtişê edebîyatê nuşteki, senînîya metnanê nê wareyî hetê kalîte û xorînî ra zî erey kewtê. Reyna na xebate îddîa kena ke tarîxê edebîyatê Zazakî de romano verên, eşkiyeno bêro vatiş

ke eserê Mehmet Gülmezî; “Dêrsim’ra ve Dare Estene Seyit Rıza” yo. Badê analizê nê kitabî, hetê ûnsuranê awanî û şuxulnayişê teknîkanê vatiş û mojnayişî ra no kîtab krîteranê romanbîyayişî ano ca. Roman hem hetê humara rîpelan, mûndişê bîyayene û fiksîyono edebî ra hem zî wareyê awanî de hetê mûndişê bîyayene, qadroya şexsan, mêkan/ca, wext, perspektîf û vatox, ziwan û stîl/ûslûbî û teknîkê vatiş û mojnayişî ra krîteranê romanbîyayişî ano ca. Hetê ziwani ra metnê nê kitabî goreyê metnê romano verênî; ziwaneke herekîyaye, folklorîk û dewlemend o. Her çi qas çend hetan ra kêmîyê xo bibê zî no verê romanbîyayişê nê kitabî de barîyer nîyo. Coka na xebate hetê huvîyetê romanî ra nê kitabî sey romanî qebul kena û nê analizan dana verê çiman.

Çimeyî

- Ahmedzade, H. (2004). *Ulus ve Roman – Fars ve Kürt anlatsal Söylemi Üzerine Bir Çalışma*. A. Z. Gündoğan (Çev). İstanbul: Pêri Yayınları.
- Akman, İ. (2017). Postmodern Dönemin İki Önemli Kavramı Folklor ve Büyülü Gerçekçilik Ekseninde Kilama Pepûgî (Gukuk Kuşunun Şarkısı) Romanı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. (Cilt:6, Sayı:5, 2613-2629).
- Akman, İ. (2019). Sözden Yazıya Zazaca. N. Beltekin û A. Kırkan (Ed). *Zaza Romancılığı -Giriş-* (179-232). İstanbul: Peywend Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2003). *Roman Sanatı ve Roman incelemesine Giriş*. (6. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Antakyalıođlu, Z. (2016). *Roman Kuramına Giriş*. (2. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Anuk, N. (2015). *Behşê Tirkkerdişê Kurdan de Merkezêk: Enstituyê Cigêrayişê Kulturê Tirk*. Tezê Masterî ya ke Çap Nêbiya. Mêrdîn: MAÛ. Enstituyê Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya.
- Aydođdu, Y. (2019). Sözden Yazıya Zazaca. N. Beltekin û A. Kırkan (Ed). *Modern Zaza Öykücülüğünün Tarihsel Serüveni* (109-133). İstanbul: Peywend Yayınları.
- Can, M. (2018). *Bibliyografyaya Kirmanckî (Zazakî) (1963-2017)*. İstanbul: Vate Yayınevi.
- Dağılma, İ. (2021). *Edebiyato Modern ê Zazakî (Dewir, Tewir u Mewzu)*. Tezê Doktorayî ya ke Çap Nêbiya. Bingol: Üniversiteya Bingoli. Enstituya Ziwananê Ganiyan Qismê Zıwan u Edebiyatê Zazakî.
- Çağlayan, E. (2016). *Zazalar Tarih Kültür ve Kimlik*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eagelton, T., Jameson, F. û Said, E. W. (1993). *Milliyetçilik, Sömürgecilik ve Yazın*. Ş. Kaya (Çev). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Forster, E. M. (1985). *Roman Sanatı*. Ü. Aytür (Çev). (2. Baskı). İstanbul: Adam Yayınları.
- Gülmez, M. (1996). *Dêrsim’ra ve Dare Estene Seyit Rıza*. İstanbul: Zed Yayınları.
- Gündüz, D. (2000). *Kilama Pepûgî*. Ankara: Vartan Yayınları.
- Harvey, W.J. (2004). Romanda Sosyal Ortam (The Human Context). Philip Stevick (Ed.), *Roman Teorisi* (169-187). S. Katrancıođlu (Çev). (4. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hawthorn, J. (2014). *Roman Analizi*. Umut Köse vd. (Çev). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Jusdanis, G. (2018). *Geçikmiş Modernlik ve Estetik Kültür Milli Edebiyatın İcat Edilişi*. Tuncay B. (Çev). (3. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Karahancı, İ. (2016) Üslûp Belirleme Girişimlerinde Dil Verileri Üzerinden Yaklaşmak. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (Cilt:9, Sayı:45, 154-161).
- Korkmaz, R. (2015). *Yazınsal Okumalar*. İstanbul: Kesit Yayınları.

- Korkmaz, R. (2017). Romanda Mekânın Poetiđi. R. Korkmaz û V. Şahin (Ed.). *Romanda Mekân Romanda (Mekân Poetiđi ve Çözümlemeler)* (9-26). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, R. (2018). Sabahattin Ali'nin Romanlarında Karakterler/Kişiler Dünyası. R. Korkmaz û V. Şahin (Ed.). *Romanda Kişiler Dünyası (Roman Karakterlerinin Doğası Üzerine İncelemeler)* (11-23). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Malmısaniş, M. (2006). *Türkiye ve Suriye'de Kürtçe Kitap yayımcılıđının Dünü ve Bugünü*. İstanbul: Vate Yayınevi.
- MacKay, M. (2019). *Roman Nedir?* F. A. Özdemir (Çev). (2. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Narlı, M. (2002). Romanda Zaman ve Mekân Kavramları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (Cilt:5, Sayı:7, 91-106).
- Parla, J. (2018). *Don Kişot'tan Bugüne Roman*. (14. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parlıtı, A. û Galip, Ö. (2010). *Kürt Romanı Okuma Klavuzu*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Sayzek, H. (2015). *Roman Terimleri Sözlüğü*. (2. Baskı). Ankara: Hece Yayınları.
- Stevick, P. (2017) *Roman Teorisi*. S. Katrancıođlu (Çev). (4. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şahin, V. (2018). İstanbul'un Bir Yüzü Romanında Kişiler Dünyası. R. Korkmaz û V. Şahin (Ed). *Romanda Kişiler Dünyası (Roman Karakterlerinin Doğası Üzerine İncelemeler)* (25-43). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Varol, M. (2015). Zazaca Yazılan Eserlere Dair Bir Bibliyografya (1899-2014). *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*. (Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1, 39-54).